

ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ
ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΟΥ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΥ
ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ (ΤΟΜΕΑΣ Α)

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ :

ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΕΣ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.
ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ : Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΩΝ ΠΑΜΜΕΓΙΣΤΩΝ
ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ ΣΤΙΣ ΜΗΛΙΕΣ ΒΟΛΟΥ.

ΣΠΟΥΔΑΣΤΕΣ : ΔΗΜΑΚΗ ΓΑΡΥΦΑΛΛΙΑ Α.Μ : 33970

ΛΙΒΕΡΙΟΣ ΦΡΙΞΟΣ ΑΧΙΛΛΕΑΣ Α.Μ : 34709

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ : ΜΑΛΙΚΟΥΤΗ ΣΤΑΜΑΤΙΝΑ
ΑΝ.ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΕΤΟΣ 2012

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Η ολοκλήρωση της εργασίας αυτής σηματοδοτεί το τέλος ενός "ταξιδιού" στις κατασκευαστικές ιδιαιτερότητες των μεταβυζαντινών ναών, αλλά και την επίτευξη ενός μεγάλου στόχου.

Για το λόγο αυτό νιώθουμε την ανάγκη να ευχαριστήσουμε θερμά:

Την αναπληρώτρια καθηγήτρια, κ. Σταματίνα Μαλικούτη, επιβλέπουσα της παρούσας πτυχιακής εργασίας, για την πολύτιμη συμβολή της καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της εργασίας αυτής, αλλά και για την ευκαιρία που μας έδωσε να ασχοληθούμε με ένα τόσο ενδιαφέρον θέμα .

Την 7^η εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων που εδρεύει στη Λάρισα, τους επιτρόπους του ιερού ναού των Παμμεγίστων Ταξιαρχών στις Μηλιές του Πηλίου και τους κατοίκους του χωριού των Μηλεών για την συμβολή τους στη συγκέντρωση υλικού και πληροφοριών για τη σύνταξη της εργασίας αυτής.

Τις οικογένειές μας και τους δικούς μας ανθρώπους για τη συμπαράστασή τους σε όλη τη διάρκεια της φοιτητικής μας πορείας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη.....	-2-
1. ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	
1.1.Γενικά για την περιοχή.....	-6-
1.2.Η σημασία του ναού (χρήσεις).....	-8-
1.3.Η οικοδομική ιστορία του ναού (δωρητές, κατασκευαστές, καταστροφές, επισκευές).....	-10-
2. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	
2.1.Λειτουργική διάρθρωση.....	-17-
2.2.Κατασκευαστικά στοιχεία.....	-19-
2.2.1.Δομικό σύστημα.....	-20-
2.2.2.Τρόποι κατασκευής.....	-30-
2.2.3.Δάπεδο.....	-31-
2.2.4.Στεγανότητα.....	-32-
2.3.Μορφολογικά στοιχεία.....	-32-
2.3.1.Διαμόρφωση των όψεων.....	-33-
2.3.2.Εσωτερικός διάκοσμος.....	-36-
2.4.Περιβάλλον χώρος.....	-45-
3. ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΒΛΑΒΩΝ - ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΩΝ.....	-47-
4. ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΘΕΣΗΣ.....	-51-
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	-60-
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	-62-
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ.....	-63-

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο της παρούσας πτυχιακής εργασίας αποτελεί η μελέτη του ιερού ναού των Παμμεγίστων Ταξιαρχών που βρίσκεται στις Μηλιές του Πηλίου όρους και η σύγκριση αυτού με άλλους ναούς μεταβυζαντινής εποχής.

Στην εργασία αυτή παρουσιάζονται όλα εκείνα τα στοιχεία που καταφέραμε να συλλέξουμε κατόπιν έρευνας, μελέτης και διασταύρωσης πληροφοριών.

Στο πρώτο κεφάλαιο επιδιώκεται η γνωριμία μας με την περιοχή των Μηλεών. Στη συνέχεια παρατίθενται στοιχεία σχετικά με τις φάσεις χρήσεις του ιερού ναού των Παμμεγίστων Ταξιαρχών. Ξεχωριστή θέση στο κεφάλαιο αυτό έχει η αναφορά μας σε όλους εκείνους που με την οικονομική τους αρωγή συνέβαλαν στην ανάπτυξη του ναού, αλλά και σε εκείνους που ήταν υπεύθυνοι για την κατασκευή του. Ωστόσο, το πέρασμα των ετών και τα φυσικά φαινόμενα άφησαν τα σημάδια τους τόσο στο εσωτερικό όσο και στο εξωτερικό του ναού και αποτέλεσαν την αφορμή για την έναρξη μιας σειράς επισκευαστικών εργασιών.

Το δεύτερο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στην αρχιτεκτονική ταυτότητα του κτιρίου. Εδώ περιλαμβάνονται στοιχεία σχετικά με την κάτοψη του κτιρίου, το δομικό του σύστημα, το δάπεδο του ναού, τη στεγανότητα της οροφής, τον μοναδικής τέχνης εσωτερικό διάκοσμο, την ακουστική του ναού, αλλά και τον περιβάλλοντα χώρο . Η ανάγκη επισκευής της στέγης του ναού αποκάλυψε την ύπαρξη 48 πιθαριών τα οποία είχαν χρησιμοποιηθεί όχι μόνο για την ελάφρυνση της στέγης, αλλά και για την καταπληκτική ακουστική του ναού, στην τελειοποίηση της οποίας συνέβαλαν τα 5 πηγάδια που βρίσκονται κάτω από το δάπεδο της εκκλησίας.

Αναλυτικές πληροφορίες σχετικά με τις βλάβες και τα προβλήματα που παρουσιάστηκαν κατά καιρούς στο εσωτερικό και εξωτερικό μέρος του ναού αναφέρονται στο τρίτο κεφάλαιο.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας αυτής γίνεται συγκριτική μελέτη μεταβυζαντινών ναών. Σε αυτό το σημείο θα εντυπωσιάσει η ομοιότητα του ιερού ναού των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, είτε σε εσωτερικά είτε σε εξωτερικά χαρακτηριστικά, με άλλες εκκλησίες μεταβυζαντινής εποχής.

ABSTRACT

The purpose of this thesis is the study of the holy temple of “Pammegiston Taxiarchon” located in Milies of Pelio mountain as well as its comparison to other post-Byzantine era holy temples.

This paper presents all the facts that we managed to collect during our conducting research, study and information matching.

The aim of the first chapter of the paper is to approach a deeper acquaintance with the region of Milies. Furthermore, this chapter reveals all the details on the phases/uses of the “Pammegiston Taxiarchon” holy temple. There is also a special reference in this chapter to all those who contributed to the development of the temple by their financial assistance, as well as to those responsible for its construction. However, the passing years and natural phenomena have left their mark both inside and outside the temple and gave rise to the start of a series of repairs.

The second chapter is devoted to the architectural identity of the building. Moreover, information on the layout of the building, the structural system, the floor of the temple, the sealing of the roof, the unique art interior decoration, the acoustics of the temple and its surroundings is included. The need to repair the temple’s roof revealed the existence of 48 pots which had been used not only for the weight lift of the roof, but also for the amazing acoustics of the temple, to the perfection of which, five wells located beneath the floor of the temple contributed .

Detailed information about faults and problems that occurred occasionally in the interior and exterior of the temple are mentioned in chapter three.

In the fourth and final chapter of this essay, a comparative study of post-Byzantine churches has been carried out. At this point, an impressive similarity of the holy temple of “Pammegiston Taxiarchon” to either internal or external features of other post-Byzantine era temples is noted.

1. Ιστορικά στοιχεία

1.1 Γενικά για την περιοχή

Ο ναός των Παμμεγίστων Ταξιαρχών βρίσκεται στις Μηλιές, σε ένα από τα γραφικότερα ηλιοθεϊτικά κεφαλοχώρια του νομού Μαγνησίας. Πρόκειται για ένα εξαιρετικής ομορφιάς φυσικό περιβάλλον, σε υψόμετρο 250 - 400 μέτρα πάνω από τη θάλασσα, με πυκνή βλάστηση, δέντρα και πολλές πηγές με τρεχούμενο νερό. Ο ναός βρίσκεται στην κεντρική πλατεία του χωριού και αποτελεί ένα δείγμα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής.

Εικόνα 1 : Φωτογραφία όρους Πηλίου

Ιστορικά είναι άγνωστο το πότε δημιουργήθηκε το χωριό των Μηλεών. Γενικά επικρατεί η άποψη ότι η κατοίκησή του έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια της πρώιμης Τουρκοκρατίας, όταν οι κάτοικοι ενός μικρού οικισμού της

βορείου Ευβοίας- των Μηλεών- για να αποφύγουν την τυραννία των Τούρκων, μετακόμισαν κρυφά από την Εύβοια και εγκαταστάθηκαν στην κάτω συνοικία των σημερινών Μηλεών, τα Γυφτακαίικα, τοποθεσία που δεν είναι ορατή από τη θάλασσα καθώς καλύπτεται από τον απέναντι χαμηλό ορεινό όγκο. Έτσι, δημιουργήθηκε ο πρώτος οικιστικός πυρήνας με κατοικίες, δρόμους, ναούς και όπως φαίνεται, οι κάτοικοι του νέου αυτού οικισμού έδωσαν σε αυτόν το όνομα του τόπου καταγωγής τους.

Υπάρχει ωστόσο και η άποψη ότι οι Μηλιές δημιουργήθηκαν γύρω από μοναστήρια, όπως και τα περισσότερα χωριά του Πηλίου. Κατά τους ύστερους βυζαντινούς χρόνους, η ευρύτερη περιοχή του Πηλίου ήταν διάσπαρτη από μοναστηριακά συγκροτήματα, μικρά και μεγάλα, ενώ το όρος Πήλιο σε χάρτη του Fr.de Cesanis έτους 1421, αλλά και σε μεταγενέστερους, αναφέρεται με την ένδειξη Monastir ή Manastir. Πράγματι, οι πρώτοι οικισμοί δημιουργήθηκαν και αναπτύχθηκαν γύρω από τα μοναστήρια. Αυτό ήταν αποτέλεσμα του γεγονότος ότι οι εργάτες που δούλευαν στα μοναστήρια και είχαν αναλάβει την ανοικοδόμησή τους, λόγω της δυσκολίας μετακίνησης, αναγκάζονταν να εγκατασταθούν στην περιοχή φέροντας μαζί και τις οικογένειές τους, με αποτέλεσμα η προσωρινή διαμονή να μετατρέπεται σε μόνιμη εγκατάσταση που οδηγούσε στην αύξηση του πληθυσμού και κατ' επέκταση στη δημιουργία οικισμών. Είναι ιστορικά εξακριβωμένο πως, η Μακρινίτσα, η Πορταριά, η Ζαγορά και οι Μηλιές είναι μερικά από τα χωριά του Πηλίου που δημιουργήθηκαν με τον τρόπο αυτό. Για την ακρίβεια οι Μηλιές κατοικήθηκαν αρχικά στην περιοχή γύρω από τον Άγιο Κωνσταντίνο και την Αγία Μαρίνα, ενώ αργότερα γύρω από το μοναστήρι της Αγίας Παρασκευής, τους Ταξιάρχες και τον Άγιο Νικόλαο τον νέο, με αποτέλεσμα την δημιουργία των σημερινών οικισμών.

Η ανάπτυξη όμως δεν ήρθε μόνο πληθυσμιακά, αλλά κατά το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα, στο Πήλιο υπήρξε μια απίστευτη άνθηση των

Γραμμάτων και των Τεχνών. Στα χωριά και τους οικισμούς παρατηρήθηκε έντονη οικονομική ανάπτυξη. Ξεχωριστή θέση κατέχουν στον οικισμό τα ιδιαίτερης αρχιτεκτονικής άποψης πλούσια αρχοντικά και οι μαρμάρινες βρύσες από τα οποία απουσιάζει το τούρκικο στοιχείο. Στην ανατολική πλευρά του ιερού ναού βρίσκεται μέχρι και σήμερα το λαογραφικό μουσείο, η βιβλιοθήκη και ο κεντρικός δρόμος που ενώνει τις Μηλιές με το γειτονικό χωριό, τη Βυζίτσα. Αξίζει πραγματικά να σημειωθεί ότι στη δημόσια βιβλιοθήκη του χωριού σώζεται μέχρι και σήμερα η σημαία της επανάστασης, την οποία ύψωσε ο Άνθιμος Γαζής στις 8 Μαΐου 1821 στο ναό των Παμμεγίστων Ταξιαρχών και σήμανε την εξέγερση κατά του τουρκικού ζυγού (εικόνα 2).

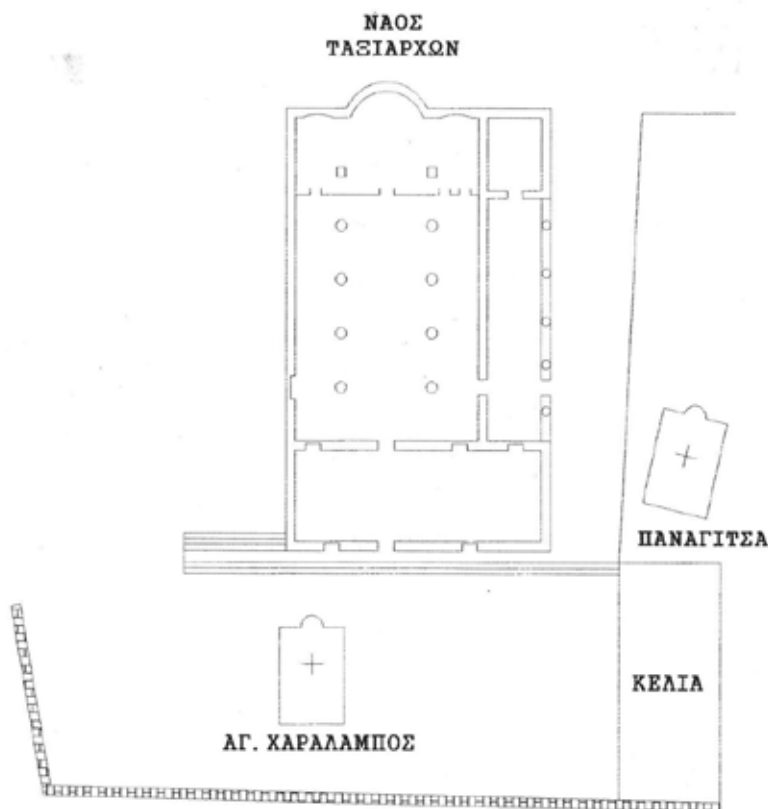

Εικόνα 2 : Σημαία επανάστασης

1.2 Η σημασία του ναού (χρήσεις)

Σύμφωνα με την παράδοση, κάτοικοι του χωριού είχαν την ακλόνητη πεποίθηση ότι ο ναός των Παμμεγίστων Ταξιαρχών αποτελούσε το καθολικό γυναικείας μονής. Στα δυτικά αυτού του ναού, βρισκόταν το παρεκκλήσι του Αγίου Χαραλάμπους, το οποίο κατεδαφίστηκε το 1903 για να

δημιουργηθεί η σημερινή πλατεία. Στη νοτιοδυτική πλευρά του, στο σημείο όπου σήμερα βρίσκεται ένα «καφεζυθεστιατόριο», υπήρχαν τα κελιά των μοναχών και ακριβώς δίπλα, ένας μικρός ναός αφιερωμένος στη Παναγίτσα. Όλα αυτά περιβάλλονταν από ένα ψηλό τοίχο, για προστασία και κάλυψη από τους εισβολείς της εποχής, δηλαδή τους πειρατές που κατέβαιναν στις παράλιες περιοχές και καταλήστευαν τις πόλεις και τα χωριά, αλλά και τους Οθωμανούς που είχαν καταλάβει τον Θεσσαλικό χώρο.

Εικόνα 3 : Κάτοψη του ναού των Ταξιαρχών και της γύρω περιοχής στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Σχέδιο Μαρίας Κρητικού. **Πηγή:** Νικόλαος Παπαθεοδώρου Ο ναός των Ταξιαρχών στις Μηλιές του Πηλίου, Μηλιές 2009.

Υπάρχει ωστόσο μια δεύτερη άποψη σύμφωνα με την οποία ο ναός των Παμμεγίστων Ταξιαρχών ήταν κοιμητηριακός, ενώ έως τα μέσα του 18^{ου} αιώνα κεντρικός ναός των Μηλεών ήταν η εκκλησία της Αγίας Μαρίνας. Το γεγονός ότι στην περιοχή όπου βρισκόταν ο ναός της Αγίας Μαρίνας ήταν και είναι συχνό φαινόμενο οι έντονες κατολισθήσεις, σε συνδυασμό με την

ανάπτυξη του οικισμού αλλά και την επέκταση του ναού των Ταξιαρχών, ο τελευταίος μετετράπη σε κεντρική εκκλησία του χωριού.

1.3 Η οικοδομική ιστορία του ναού (δωρητές, κατασκευαστές, καταστροφές, επισκευές)

Σε αυτή την ανάπτυξη και επέκταση του ναού των Ταξιαρχών κύριοι χρηματοδότες και υποστηρικτές ήταν οι κάτοικοι του χωριού, οι οποίοι φρόντιζαν για τις ανάγκες του και έσπευδαν πάντα να παράσχουν τις υπηρεσίες τους και να προσφέρουν ό,τι ήταν αναγκαίο για την κατασκευή, συντήρηση και λειτουργία του. Συγκεκριμένα το κωδωνοστάσιο, το οποίο βρίσκεται στη νότια πλευρά της εκκλησίας και φέρει εντοιχισμένο ρολόι και μαρμάρινο σταυρό, έγινε με δαπάνη του Γεωργίου Εγγλέζου και με τη συνδρομή της κοινότητας κατά τα έτη 1930 και 1938. Όταν πλέον ολοκληρώθηκαν οι εργασίες κατασκευής του, τοποθετήθηκαν οι καμπάνες, με δαπάνη του δασκάλου Ιωάννη Μαργαρώνη και της κοινότητας. Ο λόγος για τον οποίο το κωδωνοστάσιο και τα θρησκευτικά σύμβολα κατασκευάστηκαν και τοποθετήθηκαν μεταγενέστερα του ναού των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, ήταν διότι κατά το διάστημα της «*ανακαίνισης*» του ναού, η Ελλάδα ήταν υπό τουρκική κατοχή, γεγονός που απαγόρευε οποιαδήποτε θρησκευτική και εκκλησιαστική παρουσία.

Ωστόσο παραμένει άγνωστο ποιος κατασκεύασε το κωδωνοστάσιο του ναού, διότι δεν έχει βρεθεί καμία επιγραφή που να αναφέρει τα ονόματα των κατασκευαστών. (Από σχετική έρευνα που διενεργήθηκε από τους συντάκτες της παρούσας εργασίας στο χωριό, στην προσπάθεια αναζήτησης στοιχείων και πληροφοριών, ενημερωθήκαμε ότι κατασκευαστές του ήταν κάποιοι

τεχνίτες της περιοχής, χωρίς όμως να είναι γνωστά περαιτέρω στοιχεία από τους κατοίκους)

Αντιθέτως, μια μαρμάρινη επιγραφή που βρίσκεται εντοιχισμένη πάνω από τη στέγη του νάρθηκα, μας δίνει πληροφορίες για τους κατασκευαστές της εκκλησίας των Ταξιαρχών. Σε αυτή αναφέρονται πιο συγκεκριμένα τα εξής :

**ΜΙΧΑΙΛ ΓΑΒΡΙ(ΗΛ)/Ο ΘΙΟΣ ΚΕ ΠΑΝ/ΣΕΠΤΟΣ ΝΑΟΣ ΑΝΕΚΗ/ΝΗΘΗ ΕΠΙ
ΕΤΟΣ 1741/MIN ΜΑΡΤΙΟΥ Β' ΑΡΧΙΕ/ΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ
ΘΕΟΚΛΗΤΟΣ/ΔΙΜΙΤΡΙΑΔΟΣ ΕΝ ΧΙΡΙ ΜΑΣΤΟΡΟ/ΠΑΝΤΑΖΙ ΚΙ
ΜΑΣΤΟ/ΡΟΘΩΔΟΡΙ. (Ανάμεσα στα γράμματα σχηματίζεται ανάγλυφος
σταυρός με ευρεία βάση.)**

Εικόνα 4 : Μαρμάρινη επιγραφή στη δυτική πλευρά του ναού, πάνω από τη στέγη του νάρθηκα. Διακρίνεται στο πάνω αριστερό μέρος της εικόνας.

Χάρη σε αυτή την επιγραφή γνωρίζουμε την χρονολογία κατασκευής του ναού -η οποία επιβεβαιώνεται και από την αναφορά της θητείας του

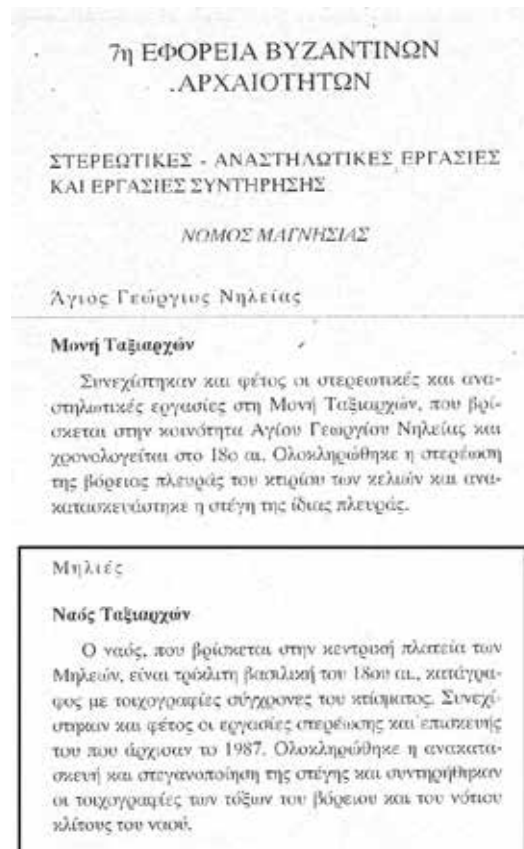
μητροπολίτου Θεοκλήτου β' - καθώς και τα ονόματα των μαστόρων του ναού, οι οποίοι αναφέρονται ως μαστροπανταζής και μαστροθοδωρής .

Στο εσωτερικό του ναού των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, οι αγιογραφίες σε όλους τους τοίχους έχουν μια ιδιαιτερότητα. Οι άγιοι απεικονίζονται ολόσωμοι και πάνω από αυτούς υπάρχει μια δεύτερη ζώνη όπου ζωγραφίζονται χωριστά σε προτομή. Αυτός ο ξεχωριστός τρόπος συναντάται σε ναούς του Αγίου Όρους, γι' αυτό πολλοί είναι αυτοί που υποστηρίζουν ότι ο αγιογράφος ήταν κάποιος αγιορείτης μοναχός ο οποίος επί 33 χρόνια έφτιαχνε τις αγιογραφίες μελετώντας συγγράμματα της εποχής και όχι αντιγράφοντας άλλους αγιογράφους.

Στον ίδιο μοναχό αποδίδεται και η κατασκευή του άμβωνος και του Δεσποτικού Θρόνου του ναού. Όσον αφορά στο ξυλόγλυπτο τέμπλο του ναού, κάποιοι το θεωρούν δημιουργία του ίδιου αγιορείτη μοναχού, ενώ άλλοι υποστηρίζουν πως επρόκειτο για ηπειρώτικη τεχνοτροπία. Σύμφωνα με την τελευταία θεωρία, το τέμπλο του ναού κατασκευάστηκε στην Ήπειρο από ηπειρώτες ξυλογλύπτες και τα μέρη αυτού μεταφέρθηκαν με ζώα ως τις Μηλιές και τοποθετήθηκαν τμηματικά στο ναό. Οι εικόνες του τέμπλου είναι ρωσικής, βυζαντινής, ηπειρωτικής και άλλων τεχνοτροπιών.

Ωστόσο, οι σεισμοί που έγιναν από το 1741 έως και σήμερα αποτέλεσαν τις κύριες αιτίες καταστροφής του ναού των Παμμεγίστων Ταξιαρχών Δεν έχουμε τον ακριβή αριθμό των σεισμών που έχουν συμβεί στην περιοχή των Μηλεών, εκείνο όμως που γνωρίζουμε είναι ότι το 1955, συνέβη ένας καταστροφικού μεγέθους σεισμός με ένταση 6,2 ρίχτερ. Το επίκεντρο αυτού εντοπίστηκε στην Αγριά Μαγνησίας, 7 χλμ ανατολικά του Βόλου. Αποτέλεσμα αυτού του σεισμού ήταν να προκληθούν ρωγμές στο εσωτερικό του ναού των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή του Βόλου.

Ο ναός από το 1955 και για 30 περίπου χρόνια παρέμεινε υποστυλωμένος. Το 1987 όμως, η 7^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, ανέλαβε την ολοκλήρωση της ανακατασκευής και στεγανοποίησης της στέγης, την συντήρηση των τοιχογραφιών και των τόξων του βορείου και νοτίου κλίτους του ναού (εικόνα 5). Κατά τη διάρκεια αυτών των εργασιών έγινε η ανακάλυψη των 48 πιθαριών, που βρίσκονταν στις τέσσερις βάσεις καθενός από τους δώδεκα εσωτερικούς τρούλους. Τα πιθάρια και η οροφή καθαρίστηκαν από τα χρώματα και καλύφθηκαν με μονωτικό υλικό και μεταλλικό πλέγμα. Τέλος, όλη η επιφάνεια της οροφής προστατεύτηκε με μπετό από ελαφρόπετρα.

Εικόνα 5 : Αρχαιολογικό δελτίο 44 (1989) -Χρονικά . Το ενδιαφέρον μέρος βρίσκεται στο πλαίσιο.

Αργότερα, το 1997, ο πολιτικός μηχανικός Γεώργιος Παπακώστας, στην δημοσίευτη τεχνική μελέτη που συνέταξε αναφέρει :

«Στις Μηλιές στην κεντρική πλατεία του χωριού υπάρχει ο ιερός ναός των Παμμεγίστων Ταξιαρχών .

Στον πρόναο και στον Νάρθηκα του ιερού ναού η στέγη έχει πάθει αρκετές βλάβες και χρειάζεται επισκευή. Πρέπει να γίνει καθαίρεση της επικάλυψης της στέγης από την υπάρχουσα πλάκα Προπαν και της ξυλοκατασκευής εκτός των περαστών.

Με βάση τις υπάρχουσες περαστές θα ξαναγίνει εκ νέου η ξύλινη στέγη.

Η επικάλυψη της στέγης θα γίνει με πλάκες τύπου Προπάν σε σχήμα <λεπι> σύμφωνα με το παραδοσιακό στυλ του Πηλίου και θα επικολληθούν με τσιμεντοκονία πάνω σε νευρομεταλ.

Όλες οι εργασίες θα γίνουν με κάθε προσοχή και επιμέλεια έτσι ώστε να μην υπάρξει καμία βλάβη στους τοίχους και τις τοιχογραφίες της ιερού ναού.»

(Εικόνα 6).

ΤΕΧΝΙΚΗ ΕΚΘΕΣΗ

Στις Μηλιές στην κεντρική πλατεία του χωριού υπάρχει ο Ιερός των Παμμεγίστων Ταξιαρχών.

Στον Πρόναο και στον Νάρθηκα του ιερού ναού η στέγη έχει πάθει αρκετές βλάβες και χρειάζεται επισκευή. Πρέπει να γίνει καθαίρεση της επικάλυψης της στέγης από την υπάρχουσα πλάκα Προπαν και της ξυλοκατασκευής εκτός των περαστών .

Με βάση τις υπάρχουσες περαστές θα ξαναγίνει εκ νέου η ξύλινη στέγη. Η επικάλυψη της στέγης θα γίνει με πλάκες τύπου Προπάν σε σχήμα <λεπι> σύμφωνα με το παραδοσιακό στυλ του Πηλίου και θα επικολληθούν με τσιμεντοκονία πάνω σε νευρομεταλ.

Όλες οι εργασίες θα γίνουν με κάθε προσοχή και επιμέλεια έτσι ώστε να μην υπάρξει καμία βλάβη στους τοίχους και στις τοιχογραφίες της ιερού ναού.

Ο ΣΥΝΤΑΞΑΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΤΗΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
ΔΙΠΛ. ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΕΠΙΧ. ΣΧΟΛΗΣ Α.Π.Θ. ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΤΙΣΤΗΣ
Α.Π.Θ. ΚΑΤΑΡΤΙΣΤΗΣ ΒΟΛΟΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ

Εικόνα 6 : Τεχνική έκθεση επιβλέποντος μηχανικού

Είναι πολύ σημαντικό να αναφέρουμε ότι τρεις επιγραφές που υπάρχουν στο εξωτερικό μέρος του ναού, αναγράφουν ως χρονολογία «ανακαίνισής» του το 1741. Η πρώτη επιγραφή βρίσκεται πάνω από την κόγχη του ιερού (εικόνα 7), η δεύτερη πάνω από τη στέγη του νάρθηκα (εικόνα 8) και η τρίτη πάνω από τη νότια θύρα του κυρίως ναού (εικόνα 9). Πρέπει να υπογραμμίσουμε ότι στη δεύτερη επιγραφή αναφέρεται η φράση «*ανεκηνήθη επί το έτος 1741*». Για εμάς σήμερα η λέξη «*ανακαινίζω*» ερμηνεύεται ως «*επισκευάζω*» τον προϋπάρχοντα ναό. Την εποχή όμως εκείνη, συναντάται ακόμα και σε επιγραφές νεοανεγειρόμενων ναών η έκφραση «*ανεκαινίσθη εκ βάθρων*», πράγμα το οποίο σε γενικές γραμμές δε βοηθάει να κατανοηθεί αν έγινε ανακατασκευή παλαιότερου ή ανέγερση νέου ναού. Σε ό,τι αφορά την εκκλησία των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, θεωρείται ότι πρόκειται περί ανακατασκευής και επέκτασης προϋπάρχοντος ναού, αν κρίνει κανείς από εικόνες και αγιογραφίες εντός του ναού που χρονολογούνται προγενέστερες του 1741. (Βιβλίο Νικολάου Παπαθεοδώρου "Ο ναός των Ταξιαρχών στις Μηλιές του Πηλίου", Μηλιές 2009, σελίδες 30-34).

Εικόνα 7

Εικόνα 8

Εικόνα 9

2. Αρχιτεκτονική περιγραφή

2.1.Λειτουργική διάρθρωση

Αρχιτεκτονικά ο ναός των Παμμεγίστων Ταξιαρχών ανήκει στην τρικόλιτη πηλιορείτικη βασιλική της όψιμης Τουρκοκρατίας με δώδεκα εσωτερικούς τρούλους. Έχει κάτοψη σχεδόν ορθογωνίου παραλληλογράμμου με τις εξωτερικές διαστάσεις 22,50x14,60 μέτρα, ενώ η τοιχοποιία του οικοδομήματος έχει πάχος ίσο με 50 εκατοστά. Στην ανατολική πλευρά του ναού προσκολλάται εξωτερικά η κόγχη του Ιερού Βήματος και νοτίως αυτού το παρεκκλήσι της Αγίας Ματρώνας.

Δυτικά του κυρίως ναού, και μάλιστα σε ψηλότερο επίπεδο από αυτόν, συναντάται ο νάρθηκας με εσωτερικές διαστάσεις 13,60x4,60 μέτρα και επτά ανοίγματα. Πιο αναλυτικά, εκατέρωθεν της κεντρικής πόρτας του νάρθηκα και στο ίδιο ύψος με αυτή, υπάρχουν δύο παράθυρα. Ακριβώς απέναντι από αυτά βρίσκεται η θύρα που οδηγεί στον κυρίως ναό, με δύο παράθυρα δεξιά και αριστερά από αυτήν τα οποία δεν εξυπηρετούν πλέον το σκοπό τους καθώς είναι χτισμένα. Στο τέλος του ανατολικού τοίχου του νάρθηκα, υπάρχει μια μικρή πόρτα που οδηγεί απευθείας στο εξωτερικό του ναού, από τη νότια πλευρά του.

Περί τα τριάντα εκατοστά χαμηλότερα από το επίπεδο του νάρθηκα, βρίσκεται ο κυρίως ναός. Στη βόρεια πλευρά αυτού -η οποία έχει χτιστεί εξωτερικά για να μην φθείρεται ο εσωτερικός διάκοσμος από την υγρασία- υπάρχει μια μικρών διαστάσεων θύρα, ενώ στη νότια πλευρά μια δεύτερη πόρτα οδηγεί απευθείας στο εξωτερικό του ναού.

Το Ιερό Βήμα βρίσκεται στην ανατολική πλευρά της εκκλησίας και χωρίζεται από τον κυρίως ναό με ξυλόγλυπτο τέμπλο. Δύο πεσσοί, ένας σε κάθε πλευρά του Ιερού Βήματος του ναού, καθώς επίσης τέσσερις κίονες αριστερά και τέσσερις δεξιά χωρίζουν την εκκλησία σε τρία μέρη, δύο πλάγια και ένα κεντρικό.

Νοτιότερα, και συγκεκριμένα στο εξωτερικό μέρος του κυρίως ναού, είναι χτισμένο το παρεκκλήσιο του Αγίου Χαραλάμπους και της Αγίας Ματρώνας, το οποίο σήμερα χρησιμεύει ως Σκευοφυλάκιο. Στο νότιο τοίχο του παρεκκλησίου υπάρχει παράθυρο μικρών διαστάσεων και μια δυτική θύρα που οδηγεί στη νότια στοά, στο εξωτερικό μέρος του κυρίως ναού. Η εν λόγω νότια στοά καταλήγει ανατολικά στο παρεκκλήσιο και πέντε ξύλινα υποστυλώματα συγκρατούν τη μονόρριχτη στέγη της.

Εικόνα 10 : Κάτοψη ναού. Βιβλίο Νικολάου Παπαθεοδώρου "Ο ναός των Ταξιαρχών στις Μηλιές του Πηλίου", Μηλιές 2009. (Σελίδα 60)

2.2 Κατασκευαστικά στοιχεία

Αξίζει να σημειωθεί ότι, το 1741 οπότε και **ανεκαινίσθη** ο ναός, η Τουρκοκρατία στην Ελλάδα απαγόρευε τα θρησκευτικά σύμβολα και τους χώρους λατρείας. Για τον λόγο αυτό κρινόταν απαραίτητο οι τρούλοι εξωτερικά να μην γίνονται αντιληπτοί και η σκεπή να καλύπτεται από πλάκες όμοιες με εκείνες των σπιτιών για να μην υποδηλώνεται η ύπαρξη εκκλησίας (**εικόνα 11**). Επιπλέον, το εσωτερικό του ναού δεν έπρεπε να είναι ορατό σε όποιον περιφερόταν στον περιβάλλοντα χώρο του, γι' αυτό και έξι επιπλέον παράθυρα μικρών διαστάσεων τρία πάνω από τη στέγη του νάρθηκα και έξι πάνω από τη στέγη της νότιας στοάς, βρίσκονταν ψηλότερα απ' ό τι συνηθίζεται στις τρίκλιτες βασιλικές εκκλησίες. Στην ανατολική κόγχη του ναού υπάρχει μια κάθετη σχισμή σαν στενόμακρο παράθυρο, όπου αφήνει ελάχιστα να περνά φως και αέρας στο Ιερό Βήμα (**εικόνα 12**).

Εικόνα 11 : Η Βόρεια άποψη του ναού.

Εικόνα 12 : Εσωτερική άποψη του ναού όπου φαίνονται τρία εκ των έξι παραθύρων της νότιας πλευράς.

2.2.1 Δομικό σύστημα

Μετά από έναν καταστροφικό σεισμό στο Πήλιο, το 1955, πολλά αρχοντικά και εκκλησίες υπέστησαν σοβαρές ζημιές. Μια από αυτές τις εκκλησίες ήταν και αυτή των Παμμεγίστων Ταξιαρχών στο χωριό των Μηλεών. Αν και οι φθορές ήταν σημαντικές, στο εσωτερικό του ναού έγιναν εργασίες προκειμένου να συγκρατηθεί η οροφή με υποστυλώματα. Ο κυρίως ναός χωρίζεται σε τρία κλίτη, δύο πλάγια (στα οποία βρίσκονταν τα υποστυλώματα) και ένα κεντρικό. Στο κάθε ένα από τα πλάγια κλίτη υπάρχουν 6 εσωτερικοί «τυφλοί» τρούλοι, 12 στο σύνολο, και μια στενόμακρη καμάρα η οποία καταλήγει στο Ιερό Βήμα σε έναν ακόμη “τυφλό” εσωτερικό τρούλο ψηλότερα από τους υπόλοιπους. Ο ναός παρέμεινε υποστυλωμένος για 30 περίπου χρόνια.

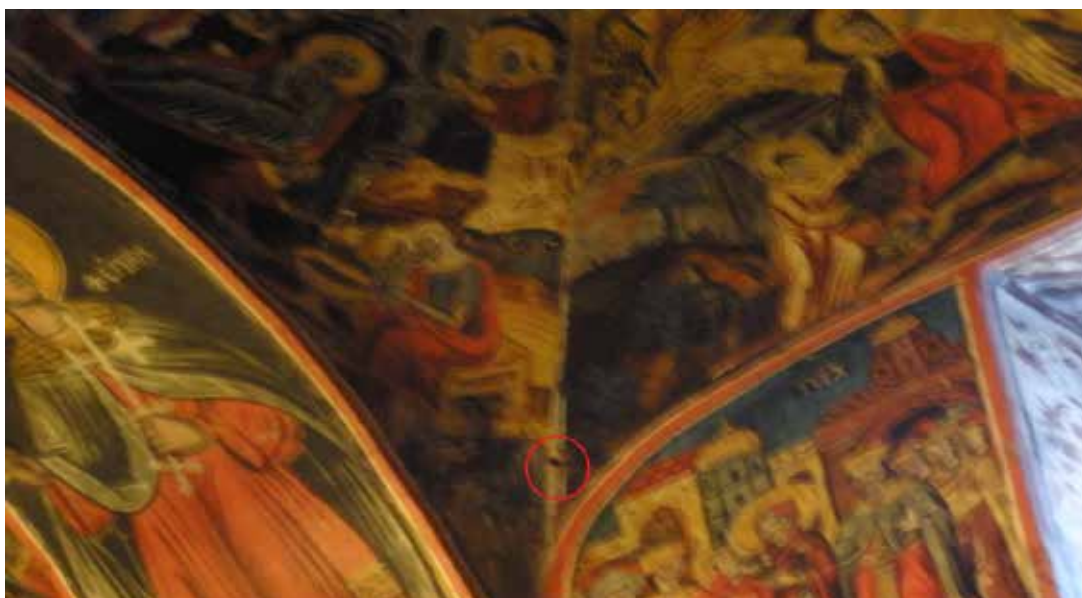
Το 1987, η 7^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων προχώρησε στην ανακατασκευή και στεγανοποίηση της στέγης και στη συντήρηση των τοιχογραφιών. Οι εργασίες κράτησαν έως το 1989 οπότε και ολοκληρώθηκαν. Αργότερα όμως, το 1994, ο ναός χρειάστηκε ξανά στεγανωτικές εργασίες στη σκεπή καθώς και συντήρηση των αγιογραφιών. Τότε παρατηρήθηκαν τυχαία ανάμεσα στις αγιογραφίες, μικρές οπές στα δύο πλάγια κλίτη, στις περιφέρειες των τρούλων. Αυτό βοήθησε στην κατανόηση του τρόπου κατασκευής της εκκλησίας, αλλά αποτέλεσε και την αφορμή για την εύρεση των 48 αναποδογυρισμένων πιθαριών στη σκεπή του ναού.

Εικόνα 13: Τα τρία κλίτη του ναού.(Φωτογραφία Ν.ΒΑΒΑΝΕΛΛΟΣ)

Εικόνα 14: Ο εσωτερικός τρούλος στη νότια πλευρά του ναού. Διακρίνεται ελαφρώς η κοιλιά του πιθαριού αριστερά του ανοίγματος.

Εικόνα 15 : Στον κόκκινο κύκλο διακρίνεται η οπή στη βάση του πιθαριού

Εικόνα 16 : Ο τρούλος του αριστερού κλίτους του ναού. Στο κέντρο της εικόνας διακρίνεται η κοιλιά του πιθαριού

Η διάταξη με την οποία είχαν τοποθετηθεί τα πιθάρια αυτά δεν ήταν καθόλου τυχαία αν και έδειχνε ως εμπειροτεχνική μέθοδος των μαστόρων της εποχής. Ο τρόπος εντοίχισής τους ήταν τέτοιος ώστε να ενώνονται τα κοίλα των πιθαριών του πρώτου τρούλου με τα κοίλα των πιθαριών του δεύτερου γειτονικού τρούλου σε κάθε περιφέρειά τους. Χρειάστηκαν 48 κενά και αναποδογυρισμένα πιθάρια για να λειτουργήσουν ως γέμισμα των κενών μεταξύ των τρούλων και της οροφής, συμβάλλοντας έτσι στην μη εναπόθεση μπαζωμάτων σε αυτά και στην ελάφρυνση της οροφής κατά 5 τόνους. Με τη μέθοδο αυτή απεφεύχθη τόσο το πρόσθετο βάρος, όσο και η μείωση της αντοχής της οροφής στο πέρασμα των χρόνων.

Τα πιθάρια διαθέτουν ορισμένα χαρακτηριστικά όπως είναι η σχετικά χαμηλή πυκνότητα, που τα καθιστά πιο ελαφριά, το υψηλό μέτρο ελαστικότητας, που τα κάνει πιο στιβαρά, η καλή αντίδραση σε θερμικό

αιφνιδιασμό, η καλή αντίσταση σε θλίψη, η οποία παρέχει ανθεκτικότητα σε δυνάμεις που καταπονούν το υλικό σε αυξημένη πίεση, προκαλώντας ελάττωση του όγκου τους και η πολύ υψηλή σκληρότητά τους που έχει ως αποτέλεσμα την ανθεκτικότητα σε φθορά. Ο συνδυασμός των ανωτέρω ιδιοτήτων και αντοχών σε πυρίμαχη αντιδιαβρωτική και αντιτριβική συμπεριφορά, καθώς επίσης και το υλικό των πιθαριών, περιλαμβάνει χημικά στοιχεία, τα οποία σε συνθήκες έντονης υγρασίας λειτουργούν ως απορροφητές της, προσδίδοντας στα πιθάρια μεγαλύτερη διάρκεια ζωής.

Ολοκληρώνοντας το κομμάτι αυτό, δίνεται ο προσδιορισμός των διαστάσεων των πιθαριών από την χωρητικότητα αποθήκευσης λαδιού 100 έως 250 λίτρα σε κάθε ένα από αυτά (εικόνα 17). Εξωτερικά των πιθαριών, διακρίνεται λεπτή αλλά πολύ ανθεκτική παρειά, χωρίς λαβές, με διακοσμητικές ζώνες σε όλη την επιφάνειά τους. Η μορφή τους μπορεί να παραμένει σταθερή πάνω από χίλια χρόνια, καθώς, όπως αναφέρουμε και ανωτέρω, τα κεραμικά υλικά έχουν χαρακτηριστικά μεγάλη αντοχή στον χρόνο και στις ακραίες περιβαλλοντικές συνθήκες.

Εικόνα 17: Τα πιθάρια που βρίσκονται στους τρούλους του ναού είναι παρόμοιων διαστάσεων με τα ανωτέρω

Αξίζει να σημειωθεί επίσης, ότι τα εν λόγω πιθάρια χρησίμευαν στη βελτίωση της ακουστικής του χώρου εντός του ναού, καθώς εξουδετέρωναν την αντήχηση. Πιο συγκεκριμένα, οι οπές στις βάσεις των τυφλών τρούλων και στα δύο πλάγια κλίτη του ναού, ενώνονταν με τα ανεστραμμένα πιθάρια που οδηγούσαν στην οροφή. Αυτές οι οπές συνέβαλαν στην ρύθμιση των υψηλών τόνων (πρίμα) επιτελώντας λειτουργία αντίστοιχη με τις σημερινές συσκευές αναπαραγωγής ήχου. Αποτέλεσμα αυτού ήταν, ο ήχος να φτάνει στα αφτιά όσων βρίσκονταν στο εσωτερικό του ναού με μεγαλύτερη ευκρίνεια και καθαρότητα.

Η μέθοδος αυτή έχει τις ρίζες της στην αρχαία Ελλάδα και πιο συγκεκριμένα στην εξαιρετική ακουστική των αρχαίων θεάτρων, την οποία και αντέγραψαν οι ρωμαίοι μαζί με άλλα αρχιτεκτονικά στοιχεία. Κατά τον Μεσαίωνα, η μέθοδος αυτή τροποποιήθηκε με την ενσωμάτωση αγγείων

στην τοιχοποιία πολλών δημοσίων κτιρίων όπως εκκλησιών. Οι μαρτυρίες του Λατίνου Βιτρούβιου, (στο βιβλίο de Architectura) στηριζόμενες στα γραπτά του αρχαίου Έλληνα μουσικού και φιλοσόφου Αριστόξενου, δηλώνουν ότι *η χρήση κοίλων συνηχητικών αγγείων, προσέδιδαν μία εντόνως διακριτή ενίσχυση στον ήχο, βελτιώνοντας την τελική ακουστική ποιότητα.*¹

Παρόμοια λειτουργία με αυτή των πιθαριών είχαν και τα 5 κενά πηγάδια που βρίσκονταν κάτω από το δάπεδο του κυρίως ναού (εικόνα 18). Ένα στο κέντρο, μπροστά στον δεσποτικό θρόνο και τέσσερα στις γωνίες του κυρίως ναού, τα οποία επικοινωνούσαν και ενώνονταν με χιαστούς διαδρόμους για να κρατούν μακριά τα νερά της περιοχής. Η τοποθέτησής τους κάτω από το δάπεδο ήταν κυρίως για αποστραγγιστικούς λόγους, καθώς η εκκλησία ήταν χτισμένη σε ρέματα –τα οποία ακόμα και σήμερα αφθονούν στην περιοχή- περιορίζοντας την υγρασία εντός του ναού και προστατεύοντας σημαντικά τις αγιογραφίες και το ξυλόγλυπτο τέμπλο.

¹ Πληροφορίες από **συγγραφέα**: Παναγιώτης Καραμπατζάκης, Αρχιτέκτων Μηχανικός ΑΠΘ, Σύμβουλος ακουστικής, **Ερευνητής**, Βασίλειος Ζαφρανάς, Ηλεκτρολόγος Μηχανικός, BEng, MBA,

Ερευνητής. **Ειδικός σύμβουλος**: Γεώργιος Καραδέδος, Αρχιτέκτων μηχανικός, Αρχαιολόγος, αν.καθ. Τμήματος Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ. **Θεματική ενότητα**: Αρχαιολογική Ακουστική

Εικόνα 18 : Το κεντρικό πηγάδι μπροστά από τον Δεσποτικό Θρόνο

Η κατασκευή των πηγαδιών βοηθούσε επιπλέον στην καθαρότητα του ήχου στον κλειστό χώρο, ενισχύοντας τους βαρύτονους ήχους -τα μπάσα. Αυτό αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι, πατώντας έντονα στο σημείο αυτό δίνεται η αίσθηση του κενού κάτω από το δάπεδο. Σχετικά με τα πηγάδια αλλά και με τα πιθάρια (που αναφερθήκαμε ανωτέρω), ως μέσω ενίσχυσης του ήχου έχει γράψει ο Αριστοτέλης (384-322π.χ) στο κεφάλαιο 8 του έργου του «Προβλήματα 2» - «όσα περί φωνής», και αναφέρει χαρακτηριστικά για τα «άδεια δοχεία από πυλό» τα κατωτέρω :

«8. Γιατί, αν θάψει κανείς πιθάρη ή άδεια δοχεία από πηλό και τα σκεπάσει με πώμα, τα κτίρια αποκτούν καλύτερη ακουστική, καθώς επίσης αν υπάρχει μέσα στο σπίτι πηγάδι ή στέρνα; Ή μήπως, επειδή η ηχώ είναι ανάκλαση, πρέπει να είναι συγκεντρωμένος ο περιεχόμενος αέρας, και να έχει επιφάνεια πυκνή και λεία, πάνω στην οποία θα ανακλαστεί; Πράγματι, έτσι παράγεται κατ' εξοχήν ήχος. Το πηγάδι λοιπόν, και η στέρνα διαθέτουν τη στενότητα και την ιδιότητα να συγκεντρώνουν {τον αέρα}, τα πιθάρια και τα δοχεία διαθέτουν επίσης την πυκνότητα των τοιχωμάτων τους, οπότε και από τα δύο προκύπτει το αποτέλεσμα. Τα κοίλα επίσης μέρη ηχούν καλύτερα, για τούτο και ο χαλκός (τα χάλκινα αγγεία) ηχεί καλύτερα από τα υπόλοιπα. Όσο για το ότι είναι θαυμάσια, δεν υπάρχει τίποτα παράξενο, διότι η φωνή φέρεται εξ ίσου προς τα κάτω. Γενικά, φαίνεται πως διαδίδεται προς όλες τις κατευθύνσεις και κυκλικά.»

Τέλος, οι μέθοδοι της τεχνικής των πιθαριών στους τρούλους των εκκλησιών καθώς και των πηγαδιών ή βαθουλωμάτων στο δάπεδο των εκκλησιών, συναντώνται και σε πολλούς ναούς του Αγίου Όρους, με χαρακτηριστική την ιερά μονή Μεγίστης Λαύρας, όπου *«στα σφαιρικά τρίγωνα του καθολικού υπήρχαν αυτές οι μυστηριώδεις οπές με την εξής διάταξη: τρεις μαζί σε κάθε τρίγωνο σαν κορυφές ενός εγγεγραμμένου φανταστικού τριγώνου. Στο δάπεδο δύο τεράστιες πλάκες μαρμάρου ρηγματωμένες από τον χρόνο και αρκετά βουλιαγμένες έτσι ώστε να σχηματίζεται ένα βαθούλωμα στη μέση του ναού»*². Κατά τα πρότυπα της Ιεράς Μονής Μεγίστης Λαύρας χτίστηκε ο ναός της Ευαγγελίστριας στο Χαλάνδρι (στην οδό Ταυγέτου), αλλά και πολλές ακόμα εκκλησίες σε ολόκληρη την Ελλάδα έχουν αυτή την ιδιαίτερη τεχνική, όπως ο Άγιος Παντελεήμονας Θεσσαλονίκης (από τον 14ο αιώνα), ο Προφήτης Ηλίας , ο Ψηλός στη Σίφνο, ο Άγιος Γιάννης στον Πρόδρομο στο Σχηματάρι Βοιωτίας (λίγο πριν από την έξοδο προς Χαλκίδα) από τον 10ο περίπου αιώνα μ. Χ. , ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Βελβεντό από το 1807 με ανεστραμμένα πιθάρια στην ξύλινη οροφή, ο ναός της Παναγίας στην Ανωγή της Ιθάκης κτισμένης τμηματικά πριν από 700 χρόνια με πήλινες εντοιχισμένες στάμνες.

Αξίζει να αναφερθεί κλείνοντας αυτό το κεφάλαιο, σχετική έρευνα που πραγματοποίησε ομάδα αρχιτεκτόνων μηχανικών, αρχαιολόγων και ηλεκτρολόγων μηχανικών του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, οι οποίοι στηρίχθηκαν στο έργο του Αριστοτέλη αλλά και μεταγενέστερων φιλοσόφων και φυσικών καθώς και μια εκτενής βιβλιογραφική έρευνα. Κάνοντας μια σειρά εργαστηριακών μετρήσεων, εξετάστηκε η ικανότητα διάφορων κοίλων συνηχητών να συμβάλουν στην «ενίσχυση» του ήχου μίας

² Το ΒΗΜΑ, 17/08/2008 , Σελ.: Η03
Κωδικός άρθρου: Β15437Η031
ID: 296430

εκδήλωσης καθώς και ο τρόπος με τον οποίο συμβαίνει αυτό. Στη συνέχεια διερευνήθηκε ο τρόπος με τον οποίο μπορεί να λειτουργήσει αυτό το σύστημα από πλευράς φυσικής ακουστικής.

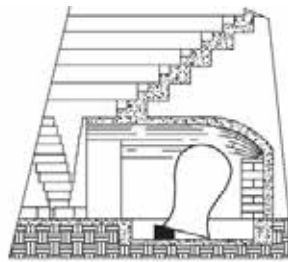
«Οι μετρήσεις που διενεργηθήκαν αφορούσαν διάφορα είδη αγγείων (κυρίως πήλινα πιθάρια) και την επίδραση που έχουν τέτοια αντικείμενα στην ακουστική του χώρου (στην περίπτωση μας του θαλάμου ηχομόνωσης του εργαστηρίου ακουστικής της αρχιτεκτονικής σχολής του Α.Π.Θ.) στα οποία δόθηκε έμφαση στην διερεύνηση του φαινομένου που περιέγραψε ο Hermann von Helmholtz το 1863..

Το φαινόμενο Helmholtz μπορεί, να αντιστοιχηθεί, με μία κυκλική κίνηση στην οποία επιτελείται ένας μετασχηματισμός της ακουστικής ενέργειας, με την συγκέντρωση της στην ιδιοσυχνότητα του εκάστοτε αντικειμένου, και η οποία έχει σχέση με τα γεωμετρικά χαρακτηριστικά του κυρίως σώματος του αντικειμένου, καθώς και με τις γεωμετρικές διαστάσεις του λαιμού και της οπής του ιδίου.

Η ηχητική ενέργεια, η οποία μετατρέπεται-μετασχηματίζεται στην ιδιοσυχνότητα του αντικειμένου λόγω φαινομένου Helmholtz, επιπροσθέτως, μέσω του φαινομένου του συντονισμού που επιτελείται, μεταφέρεται σε μεγάλο ποσοστό στα τοιχώματα του δοχείου σαν μηχανική ενέργεια (δόνηση) και απορροφάται από το αντικείμενο, δηλαδή μετατρέπεται κυρίως σε θερμική ενέργεια.

Αν το αγγείο είναι ακλόνητα στερεωμένο ή υπερβολικά βαρύ, όπως για παράδειγμα όταν είναι ενσωματωμένο στην τοιχοποιία, τότε όλη η προσλαμβανόμενη μηχανική ενέργεια μετατρέπεται τελικά σε θερμότητα, και το αντικείμενο δρα ως ηχοαπορροφητής στον χώρο. Το φαινόμενο Helmholtz συντελεί ώστε να απορροφηθεί τελικά ήχος αντί του αναμενόμενου να ενισχυθεί, λόγω των υλικών κατασκευής των συνηχητών.»

Σύμφωνα όμως με το φαινόμενο που περιγράφεται από τον Βιτρούβιο και τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την εργαστηριακή και βιβλιογραφική έρευνα, δείχνουν ότι: «είναι δυνατόν να αναπαραχθεί ήχος, με χρήση ακουστικών αγγείων ειδικών χαρακτηριστικών (υλικών και γεωμετρικών). Πιο συγκεκριμένα από το φαινόμενο αυτό συμπεραίνουμε ότι το τελικό κούρδισμα γινόταν επί τόπου κάθε φορά όπου απαιτούνταν.

Υποθετική θέση αγγείων σε Ρωμαϊκό θέατρο (Izenour 1977)

Κατά την εξέταση συνηχητών που είναι κατασκευασμένοι από άργιλο (πήλινα πιθάκια), βρέθηκε ότι αυτοί εμφανίζουν μεν το φαινόμενο Helmholtz, πλην όμως αυτό συντελεί ώστε να απορροφηθεί τελικά ήχος αντί του αναμενόμενου να ενισχυθεί, λόγω των υλικών κατασκευής των συνηχητών.

2.2.2 Τρόποι κατασκευής

Η εκκλησία των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, όπως αναφέραμε και ανωτέρω, είναι μια τυπική τρίκλιτη βασιλική, δηλαδή χωρίζεται σε τρία κλίτη-μέρη (τα κλίτη είναι πάντοτε σε περιττό αριθμό και αυτά δίνουν την ταυτότητα της βασιλικής), με σχήμα παραλληλόγραμμο το οποίο χωρίζεται στα πλάγια κλίτη. Εκατέρωθεν αυτών συναντώνται τέσσερις κιονοστοιχίες οι οποίες στηρίζουν τοξοτές καμάρες, που θυμίζουν ηπειρωτικά γεφύρια,

προσδίδοντας βάθος και ύψος στο ναό. Το μεσαίο κλίτος έχει σχήμα επιμήκους καμάρας, με μεγαλύτερο πλάτος και ύψος από τα πλάγια κλίτη. Στο ύψος των κιονόκρανων βρίσκονται ξύλινοι εγκάρσιοι δοκοί, οι οποίοι ενώνουν τους κίονες του ναού μεταξύ τους αλλά και απέναντι για λόγους στατικότητας. Τρεις από αυτούς βρίσκονται στο κεντρικό κλίτος ενώνοντας εκατέρωθεν τους κίονες και πέντε ξύλινοι δοκοί σε κάθε πλάγιο κλίτος καταλήγουν στους δύο πεσσούς εντός του Ιερού Βήματος.

2.2.3 Δάπεδο

Ολόκληρη η επιφάνεια του δαπέδου, από το νάρθηκα ως τον κυρίως ναό καλύπτεται από ακανόνιστες πέτρες δημιουργώντας γεωμετρικούς σχηματισμούς. Πάνω από τα σημεία που βρίσκονται τα πηγάδια είναι τοποθετημένες πλάκες σε ασύμμετρα στρογγυλό σχήμα, ενδεχομένως έτσι να καταδεικνύεται η διάμετρος των πηγαδιών. Οι πλάκες έχουν φθαρεί φανερώνοντας έτσι τα σημάδια του χρόνου και εναρμονίζονται με τον εσωτερικό διάκοσμο του ναού.

Εικόνα 19: Φωτογραφία από το δάπεδο του ναού, μπροστά από το Ιερό Βήμα.

2.2.4 Στεγανότητα

Στο νάρθηκα του ναού καθαιρέθηκε η επικάλυψη της στέγης από την υπάρχουσα πλάκα Προπαν και της ξυλοκατασκευής εκτός των περαστών, με βάση τα οποία έγινε εκ νέου η ξύλινη στέγη. Στην επικάλυψη της στέγης χρησιμοποιήθηκαν πλάκες τύπου Προπαν σε σχήμα «λέπι» σύμφωνα με το παραδοσιακό στυλ του Πηλίου και επικολλήθηκαν με τσιμεντοκονία πάνω σε νευρομεταλ. Η στέγη στον κυρίως ναό αποκαλύφθηκε και αφαιρέθηκαν τα πήλινα πιθάρια. Καθαρίστηκαν εσωτερικά και εξωτερικά με ιδιαίτερη προσοχή και καλύφθηκαν με μονωτικό υλικό και μεταλλικό πλέγμα. Ολόκληρη η οροφή καλύφθηκε με μονωτικό και στεγανωτικό υλικό και τοποθετήθηκαν εκ νέου οι πλάκες.

2.3 Μορφολογικά στοιχεία

Το 2003 κατά τη διάρκεια στερεωτικών και στεγανωτικών εργασιών αποκαλύφθηκαν τα εξωτερικά τοιχώματα του ναού. Παρατηρείται ότι χρησιμοποιήθηκαν ακατέργαστοι λίθοι της περιοχής, οι οποίοι χτίστηκαν με ισχυρό κονίαμα (ή κουρασάνι) που περιείχε άμμο, ασβέστη, τρίμματα (σκόνη) κεράμων ή πλίνθων. Το κουρασάνι είχε ρόδινο χρώμα και ήταν πολύ σκληρό υλικό για αυτό και διατηρείται μέχρι σήμερα. Στην κόγχη του ιερού διαπιστώνεται προσπάθεια επεξεργασίας των λιθοξόων σε ορισμένα σημεία της ανατολικής κόγχης της πέτρας, ενώ, σε αντίθεση με τις περισσότερες εκκλησίες της ίδιας περιόδου στο Πήλιο, εδώ απουσιάζουν, χωρίς λόγο, τα διακοσμητικά λιθανάγλυφα. Σε διάφορες αποστάσεις (ύψους 0,60-1,50 μ.) και σε λίγα σημεία της βόρειας πλευράς τοποθετήθηκαν για λόγους μεγαλύτερης αντοχής, οριζόντιες ζώνες από ξυλοδεσιές. Μετά την ολοκλήρωση των εργασιών, ολόκληρη η εκκλησία καλύφθηκε με ισχυρό

επίχρισμα πάχους μερικών εκατοστών, για λόγους προστασίας από την υγρασία που είναι έντονη στην περιοχή.

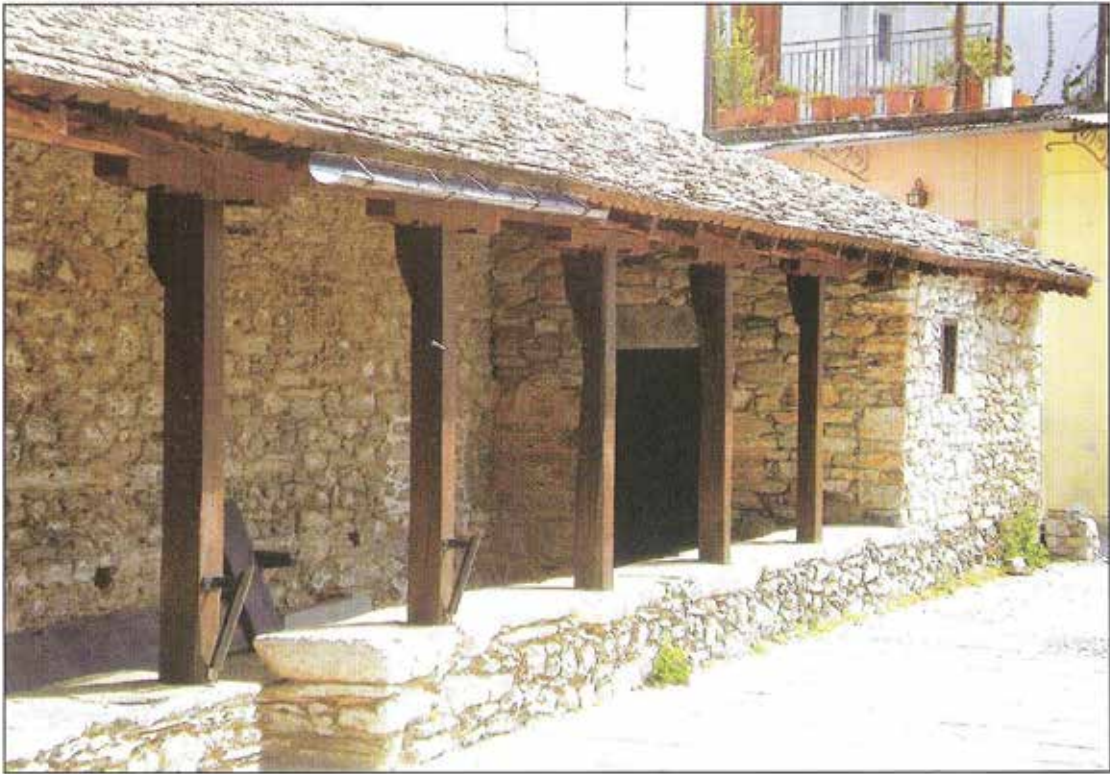
2.3.1 Διαμόρφωση των όψεων

Η κεντρική σκεπή και η σκεπή πάνω από το σημείο του νάρθηκα, είναι δίρριχτη, με σχιστολιθικές πλάκες. Ανάμεσα σε αυτές τις δύο, στη δυτική πλευρά, βρίσκεται λιθανάγλυφη πλάκα η οποία αναφέρει τους μαστόρους της εκκλησίας καθώς και το έτος ανακαίνισης. Ακριβώς δίπλα από αυτή, εντοιχισμένη σε θολωτή εσοχή, βρίσκεται η τοιχογραφία του Αρχάγγελου Μιχαήλ με ζωηρά χρώματα παρά τις ακραίες καιρικές συνθήκες που επικρατούν ανάλογα με την εποχή. Από τη νότια στοά, όπου στεγάζεται το παρεκκλήσιο του Αγίου Χαραλάμπους και της Αγίας Ματρώνας, η στέγη είναι μονόρριχτη με ίδιες σχιστολιθικές πλάκες και υποστυλωμένη με πέντε κατακόρυφους ξύλινους στύλους. Εκεί διακρίνεται πάλι η τοιχογραφία του Αρχάγγελου Μιχαήλ με έντονα χρώματα ανέγγιχτα στον χρόνο, ενώ ακριβώς πιο δίπλα ένας σταυρός και ένα κυκλικό σχήμα από κεραμικά υλικά εμφυτευμένα στον τοίχο, χωρίς κάποια ιδιαίτερη τεχνική κατασκευή.

Τέλος, η ημικυκλική προεξοχή, στο σημείο του Ιερού Βήματος είναι καλυμμένη με πέτρες όμοιες με την υπόλοιπη σκεπή. Πάνω από αυτό το σημείο βρίσκεται η επιγραφή ανεγέρσεως του ναού με κεραμικά στοιχεία ενσωματωμένα σε επιχρισμένη επιφάνεια αναγράφοντας “ΕΤΟΣ 1741”. Οι σκεπές του ναού δε διαφέρουν σε τίποτα από αυτές των σπιτιών της περιοχής, αλλά και όλου του Πηλίου. Οι τρούλοι είναι εσωτερικοί και δεν διακρίνεται ο τρόπος κατασκευής τους, ούτε υπάρχουν αναφορές σχετικά με την μέθοδο που εφαρμόστηκε.

Εικόνα 20 : Η βορειοδυτική πλευρά της εκκλησίας των Ταξιαρχών. Ξεχωρίζει στο βάθος το καμπαναριό και μέρος του περιβάλλοντα χώρου

Εικόνα 21 : Η Νότια στοά του ναού που στεγάζει το παρεκκλήσι της Αγίας Ματρώνας.

Εικόνα 22 : Η Ανατολική πλευρά του ναού. Φωτογραφία από την κόγχη του Ιερού μετά την αφαίρεση του επιχρίσματος για στεγανωτικές εργασίες. **Βιβλίο:** Νικολάου Παπαθεοδώρου "Ο ναός των Ταξιαρχών στις Μηλιές του Πηλίου", Μηλιές 2009 (Σελίδα : 33)

2.3.2 Εσωτερικός διάκοσμος

Η εκκλησία των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, ό, τι έκρυβε εξωτερικά εξαιτίας των απαγορεύσεων από τους Τούρκους κατακτητές, το μαρτύρησε εσωτερικά με σπάνιες αγιογραφίες, ξυλόγλυπτο τέμπλο, άμβωνα καθώς και θαυματουργές εικόνες. Εισερχόμενοι από την κύρια είσοδο του ναού, δηλαδή

από την πλευρά του νάρθηκα, αντικρίζουμε τέσσερα ανοίγματα, από τα οποία μόνο το κεντρικό είναι ανοιχτό και οδηγεί στον κυρίως ναό. Σε ολόκληρη αυτή την πλευρά του νάρθηκα, από τη μια άκρη έως την άλλη, είναι ζωγραφισμένη η *Δευτέρα Παρουσία*. Πολλές εικόνες, που βρίσκονται σε διάφορα επίπεδα, αποτυπώνουν από τον ερχομό του Χριστού στη γη και τα μαρτύρια που υπέστη, μέχρι τη στιγμή του θανάτου κάθε ανθρώπου και τα στάδια που περνάει η ψυχή μέχρι να φτάσει στην κόλαση ή στον παράδεισο.

Σε χαμηλότερο επίπεδο βρίσκεται ο *Ζυγός της Δικαιοσύνης*, όπου “ζυγίζονται” οι πράξεις των νεκρών, η λεγόμενη από την αρχαιότητα *Ψυχοστασία*. Η σκηνή αυτή έχει βρεθεί σε αρκετά μυκηναϊκά αγγεία, απεικονίζοντας τον *Ζυγό* και τον θεό Δία να παραλαμβάνει τις ψυχές στον *κάτω κόσμο*. Στη νότια πλευρά συναντάται κάτι ιδιαίτερος μοναδικό για το εσωτερικό ενός ναού, ο *Τροχός του Χρόνου*, ο οποίος περιβάλλεται από τέσσερις ομόκεντρους κύκλους. Στον εξωτερικό κύκλο αποτυπώνεται ο *Μάταιος Βίος του Πλάνου Κόσμου*, ενώ στους δύο εσωτερικούς κύκλους απεικονίζονται οι εποχές του χρόνου, στον ένα με τα σύμβολα των «ζωδίων» και στον άλλο με τις προσωπογραφίες νεαρών αγοριών. Στον εσωτερικό κύκλο, ο *Μάταιος Κόσμος* απεικονίζεται με τη μορφή εστεμμένου βασιλιά καθισμένο σε θρόνο. Στον δυτικό τοίχο του νάρθηκα υπάρχει μια μικρή ξύλινη βιβλιοθήκη και ένα παγκάρι πρόσφατης κατασκευής.

Από το μικρό άνοιγμα του νάρθηκα εισερχόμαστε στον κυρίως ναό, όπου το πρώτο πράγμα που αντικρίζει κανείς είναι το εξαιρετικό και εντυπωσιακό τέμπλο του. Έργο μοναδικής ξυλογλυπτικής τεχνικής, καλλιτεχνημένο σε ξύλο φλαμουριάς και επικαλυμμένο με φύλλα χρυσού, απεικονίζει ανάγλυφα και «κεντημένα» σε αυτό, παραστάσεις και σκηνές από την κιβωτό του Νώε, ζώων και πουλιών της Αφρικής. Ο δημιουργός του τέμπλου θεωρείται ότι ήταν αγιορείτης μοναχός και εφάρμοσε την τεχνική του Αγίου Όρους στην εκκλησία των Παμμεγίστων Ταξιαρχών. Σύμφωνα με

προφορικές μαρτυρίες η ολοκλήρωση του τέμπλου έγινε μέσα σε τριάντα τρία χρόνια και οι πληροφορίες που είχε ο αγιορείτης μοναχός για να αναπαραστήσει ξυλόγλυπτα όλες αυτές τις σκηνές, ήταν αποκλειστικά και μόνο από την προσωπική του μελέτη και αφοσίωση σε αυτό που έφτιαχνε. Το έργο του είναι νωπογραφία και τα χρώματά του ήταν φυτικά. Είναι σημαντικό επίσης το γεγονός ότι οι εικόνες που είναι πάνω στο τέμπλο είναι διαφορετικής χρονικής περιόδου και διαφορετικού καλλιτέχνη, ενώ μερικές από αυτές έχουν προέλθει από την Ρωσία (εικόνα 23). Καλύπτουν μάλιστα ένα χρονικό εύρος δυο αιώνων, γι' αυτό και ξεχωρίζουν μεταξύ τους σε απόδοση, μέγεθος και τεχνοτροπία.

Εικόνα 23 : Το ξυλόγλυπτο τέμπλο

Πίσω από το μεγαλοπρεπές τέμπλο, βρίσκεται το Ιερό Βήμα, με δύο πεσσούς εκατέρωθεν της Αγίας Τράπεζας. Είναι κτιστοί και έχουν βάση, κορμό και επίκρανο ή πεσσόκρανο (είναι το αντίστοιχο προς το κιονόκρανο). Ενώνονται μεταξύ τους αλλά και με τους κίονες του μεσαίου κλίτους, με ξύλινους εγκάρσιους δοκούς. Η πρώτη και η δεύτερη δοκός στο κυρίως κλίτος, καθώς εισερχόμαστε στο ναό, έχει χαραγμένους τους ύμνους από το μυστήριο του γάμου και της χειροτονίας: « Ἡσαΐα χόρευε, ἡ Παρθένος ἔσχεν ἐν γαστρὶ ...» και «Δόξα σοι Χριστέ ὁ Θεός, Αποστόλων καύχημα...». Στην τρίτη δοκό η επιγραφή προέρχεται από την επισκοπική εκφώνηση κατά τον τρισάγιο ύμνο: «Κύριε, Κύριε, ἐπίβλεψον ἐξ οὐρανοῦ καὶ ἴδε και ἐπίσκεψαι τὴν ἄμπελον ταύτην...» (εικόνα 24) .

Εικόνα 24 : Οι ξύλινοι δοκοί στο μεσαίο κλίτος

Οι ξύλινοι δοκοί του μεσαίου κλίτους στηρίζονται στο ύψος των κιονόκρανων οι οποίοι απεικονίζουν με ασπρόμαυρα χρώματα πρόσωπα με άγρια μορφή, που έχουν συμβολικό χαρακτήρα. Τα σύμβολα αποτυπώνονται με τέτοιο τρόπο ώστε να τονίζεται η σύνθλιψη των ειδώλων με την εμφάνιση του χριστιανισμού. Οι κίονες και τα κιονόκρανα του ναού είναι χτισμένα χωρίς ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό διάκοσμο σε σύγκριση με άλλες εκκλησίες της

ίδια περιόδου στο Πήλιο. Πάνω από τους κίονες, στην καμάρα του μεσαίου κλίτους, αλλά και στους πλάγιους τοίχους του ναού, απεικονίζονται 24 αγιογραφίες με τους Χαιρετισμούς της Θεοτόκου. Αυτός ο τρόπος αγιογράφησης συναντάται στο Άγιον Όρος και είναι ο βασικός λόγος που πολλοί θεωρούν ότι η εκκλησία αγιογραφήθηκε από αγιορείτη μοναχό.

Μεταξύ γνωστών αγιογραφιών που συναντώνται στους τοίχους του ιερού ναού των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, σημαντικό είναι να υπογραμμίσουμε την ύπαρξη 300 αγιογραφιών, που απεικονίζουν αγίους που δεν είναι ευρέως γνωστοί. Ένας από αυτούς τους αγίους είναι και ο Άγιος Σισώης που βρίσκεται στο βόρειο τοίχο, πάνω από την κλειστή και εντοιχισμένη εξωτερικά πόρτα. Έζησε στην έρημο Σιονά τα τελευταία 52 χρόνια της ζωής του. Λέγεται, ότι είχε βρει τον τάφο του Μεγάλου Αλεξάνδρου και η απεικόνισή του στο ναό γίνεται δείχνοντάς τον με ανοιχτά χέρια πάνω από το σκελετωμένο και άψυχο σώμα του Μεγάλου Αλεξάνδρου.

Εικόνα 25 : Ο Άγιος Σισώης

Ακριβώς δίπλα στον Άγιο Σισώη βρίσκεται ο Άγιος Χριστόφορος με κεφάλι σκύλου, ντυμένος με στολή στρατιωτικού αγίου και κρατώντας στο δεξί του χέρι πολεμικό δόρυ. Η απεικόνιση ως σκύλο είναι βασισμένη στο συναξάρι του Αγίου. Σύμφωνα με τις λαϊκές παραδόσεις ο Άγιος ήταν πολύ όμορφος και παρακάλεσε τον Θεό στις προσευχές του να του αλλοιώσει το πρόσωπο για να μην σκανδαλίζονται οι πιστοί. Μια άλλη παράδοση αναφέρει ότι ο Άγιος μετά από ένα μεγάλο αμάρτημα που έκανε παρακάλεσε τον Θεό να τον τιμωρήσει δίνοντάς του τη μορφή σκύλου. Η τοιχογραφία του Αγίου Χριστοφόρου έχει διαστάσεις 140x80 εκατοστά.

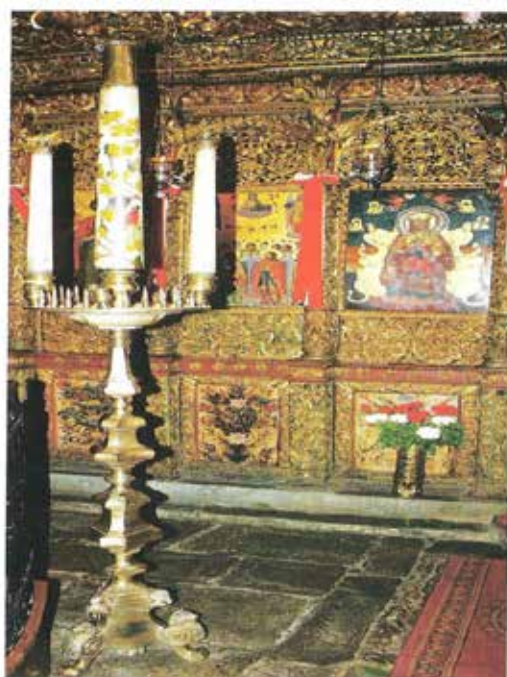

Εικόνα 26 : Ο Άγιος Χριστόφορος

Μεταξύ των Αγίων που δεν είναι ευρέως γνωστοί είναι και οι Άγιοι Σαράντα, οι οποίοι μαρτύρησαν στην λίμνη της Σεβάστειας. Στην εκκλησία των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, οι Άγιοι τεσσαράκοντα μάρτυρες απεικονίζονται ένας-ένας ξεχωριστά και στους τρεις τοίχους του ναού, σε

προτομή, μέσα σε κυκλικά στηθάρια. Η σπανιότητα των ονομάτων κατά την ανάγνωσή τους εντυπωσιάζει. Ενδεικτικά αναφέρουμε μερικά από αυτά τα ονόματα των Αγίων : Άγιος Σμάραγδος, Άγιος Ευνοϊκός, Άγιος Εκδίκιος, Άγιος Γοργόνιος, Άγιος Σακερδών, Άγιος Χουδίων, Άγιος Κάνδιδος.

Τα δύο κλίτη του ναού διαχωρίζονται με στασίδια και καρέκλες νεότερης ξύλινης κατασκευής. Της ίδιας επίσης τεχνοτροπίας είναι και τα αναλόγια που βρίσκονται δεξιά και αριστερά πλησίον του Ιερού Βήματος. Απέναντι από τα αναλόγια, συναντώνται τα μανουάλια, ένα μπροστά από την Δεσποτική εικόνα της Θεοτόκου και ένα μπροστά από τη Δεσποτική εικόνα του Χριστού. Είναι ορειχάλκινα και έχουν τη σπάνια ιδιομορφία, στην κορυφή τους να υψώνονται τρεις λευκοί κυλινδρικοί στύλοι από ξύλο, εκ των οποίων ο μεσαίος είναι αγιογραφημένος. Και οι τρεις αυτοί στύλοι έχουν ζωγραφισμένο κλήμα αμπέλου ανάμεσα στο οποίο εικονογραφούνται οι δώδεκα Απόστολοι. Τέτοιου είδους μανουάλια δεν συναντώνται σε ορθόδοξες εκκλησίες και αυτό είναι ένα επιπλέον στοιχείο που προσδίδει μοναδικότητα σε αυτό το ναό.

Εικόνα 27 : Το αριστερό μανουάλι

Ο επισκοπικός θρόνος είναι φτιαγμένος από τον ίδιο ξυλογλύπτη με αυτόν του τέμπλου και του άμβωνος, είναι κατασκευασμένος από ξύλο φλαμουριάς και επιχρυσωμένος, ενώ έχει καλυφθεί από την *Άμπελο Κυρίου* σε ολόκληρη την επιφάνειά του. Η εικόνα του Χριστού ως Μεγάλου Αρχιερέως στην πλάτη του Δεσποτικού Θρόνου είναι βυζαντινής τεχνοτροπίας και θαυμάσιας τέχνης. Η βάση του έχει αντικατασταθεί λόγω φθοράς της αρχικής, και δεν έχει καμία τεχνική και χρωματική ομοιότητα με τον υπόλοιπο εξαιρετικής τεχνικής θρόνο.

Ο άμβωνας του ιερού ναού, εκτιμάται ως ένα εξαιρετικό ξυλογλυπτικό έργο και ως ένα σπουδαίο κομψοτέχνημα που δημιουργήθηκε από τον ίδιο ξυλογλύπτη που σμίλεψε το τέμπλο και τον Δεσποτικό Θρόνο την ίδια χρονική περίοδο. Η σκάλα του είναι ενσωματωμένη και περιστρέφεται γύρω από τον δεύτερο αριστερό κίονα του κυρίως ναού. Στη βάση του «ανθίζει» η *Άμπελος Κυρίου* και αγκαλιάζει τις εικόνες των Ευαγγελιστών. Και καθώς η *Άμπελος* υψώνεται στην κορυφή, ανθρώπινο χέρι συγκρατεί από τα πόδια έναν αετό με ανοιγμένα φτερά έτοιμο να πετάξει.³

³ Βιβλίο Νικόλαου Παπαθεοδώρου "Ο ναός των Ταξιαρχών στις Μηλιές το Πηλίου" Μηλιές 2009

Εικόνα 28 : Ο άμβωνας

Άξιες θαυμασμού και θρησκευτικού ενδιαφέροντος είναι οι δύο εικόνες που βρίσκονται κάτω από τον δεύτερο κίονα και συγκεκριμένα στην δεξιά πλευρά του κυρίως ναού. Η πρώτη εικόνα που συναντά κάποιος που εισέρχεται στον ιερό ναό είναι οι Άγιοι Ταξιάρχες, εικόνα θαυμάσιας τέχνης, μεταβυζαντινής απεικόνισης των Αγίων στους οποίους είναι αφιερωμένος ο ναός. Κατόπιν συντήρησης που έγινε στην εικόνα αυτή απεκαλύφθη η χρονολογία αγιογράφησης της: «έτος 1892, Ιουνίου 12». Λίγο πιο πίσω βρίσκεται η εικόνα του Αγίου Νικολάου η οποία αποτελεί μεταβυζαντινό έργο με χρονολογία αγιογράφησης 1722, προγενέστερη του ναού. Η εικόνα

αυτή απεικονίζει τον Άγιο καθισμένο σε θρόνο με τα αρχιερατικά του άμφια σε στάση ευλογίας κάτω από την σκέπη του Χριστού και της Παναγίας.

2.4 Περιβάλλον χώρος

Από τον κεντρικό δρόμο των Μηλεών οδηγούμαστε στην ανατολική πλευρά της εκκλησίας των Παμμεγίστων Ταξιαρχών. Δεξιά και αριστερά από την εκκλησία είναι χτισμένα από σχιστολιθική πέτρα σκαλιά που οδηγούν στο αίθριο του ναού. Κατεβαίνοντας από τα βόρεια σκαλοπάτια και πιο συγκεκριμένα στο δεξί χέρι του επισκέπτη βρίσκεται μια πέτρινη παραδοσιακή βρύση που τρέχει ασταμάτητο κρύο νερό από τις φυσικές πηγές του όρους Πηλίου. Από την παλαιοχριστιανική εποχή η βρύση με τρεχούμενο νερό είχε σπουδαίο ρόλο στο σημείο του αιθρίου, αφού εκεί συγκεντρώνονταν οι πιστοί και το άφθονο πόσιμο νερό ήταν απαραίτητο για την εξυπηρέτηση των αναγκών της πολυάνθρωπης παλαιοχριστιανικής κοινότητας. Σήμερα ο ρόλος της κρήνης στο σημείο αυτό είναι κυρίως διακοσμητικός και ξεδιψά μόνο τους ταξιδιώτες που επισκέπτονται το ναό.

Η αυλή -το αίθριο- είναι τετράγωνη και βρίσκεται στη δυτική πλευρά του ναού. Καλύπτεται από σχιστολιθικές πλάκες, ενώ κάτω από τα κλαδιά και τα φύλλα ενός γερασμένου πλάτανου απλώνονται τα τραπεζάκια του παραδοσιακού καφενείου του χωριού. Όταν ο καιρός το επιτρέπει, μπορεί κανείς να διακρίνει ορισμένα από τα χωριά του Πηλίου. Στη νότια πλευρά του ναού, ένας μικρός κήπος φιλοξενεί το πρόσφατα κτισμένο -συγκριτικά με την εκκλησία- καμπαναριό, το οποίο φτάνει σε ύψος τα δέκα επτά μέτρα και φέρει επάνω του ένα μαρμάρινο ρολόι. Στην ίδια πλευρά βρίσκεται το ξύλινο υπόστεγο που αποτελεί μέρος του αιθρίου και τόπο συνάντησης των κατοίκων του χωριού.

Εικόνα 29 : Ο περιβάλλον χώρος του ναού

3. Καταγραφή βλαβών – προβλημάτων

Στο ναό των Παμμεγίστων Ταξιαρχών έχει γίνει αποκατάσταση των βλαβών που προκλήθηκαν εξαιτίας των σεισμών της διετίας 1955-1957, καθώς επίσης και των φθορών που δημιούργησαν οι καιρικές συνθήκες της περιοχής στο εσωτερικό του ναού, αλλά κυρίως στην εξωτερική επιφάνεια του οικοδομήματος αυτού. Έως και σήμερα στο ναό έχουν γίνει αρκετές εργασίες συντήρησης της οροφής και της στέγης, αλλά και ενίσχυση των τόξων στις καμάρες των κιονοστοιχιών.

· Θεμέλια

Για τα θεμέλια του ναού δεν υπάρχουν γραπτές πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο κατασκευής τους. Έχουμε ωστόσο ορισμένα στοιχεία για τον τρόπο εργασίας των ηπειρωτών μαστόρων σχετικά με την «ανακαίνιση» της εκκλησίας των Ταξιαρχών, ο οποίος είναι παρόμοιος με εκείνον της κατασκευής των γεφυριών. Όπως συμβαίνει με τα γεφύρια που τα θεμέλιά τους βρίσκονταν εντός του νερού, το ίδιο ακριβώς παρατηρείται και στην περίπτωση του ναού που εξετάζουμε, τα θεμέλια ήταν σε υγρό έδαφος έτσι, «Το κονίαμα που χρησιμοποιούσαν ήταν ασβεστολιθικό, όπου χρειαζόταν να γίνει υδραυλικό έριχναν μέσα τριμμένο κεραμίδι, φτιάχνοντας το γνωστό κουρασάνι το οποίο σε ορισμένες περιπτώσεις ενίσχυαν με ασπράδι αυγού». Ωστόσο, ο συνολικός έλεγχος του ναού, δεν δείχνει να υπάρχουν σοβαρά προβλήματα στη θεμελίωση.

· Δάπεδο.

Το δάπεδο είναι καλυμμένο με πλάκες οι οποίες έχουν διατηρηθεί και δεν παρουσιάζουν ανοίγματα.

- **Τοίχοι**

- α) Εσωτερικά.

Στο εσωτερικό των τοίχων του ναού υπάρχουν σε όλο το μήκος και πλάτος αυτών αγιογραφίες. Εξαιτίας μικρού ποσοστού υγρασίας οι αγιογραφίες αυτές καθώς και οι τοιχογραφίες των τόξων του βορείου και νότιου κλίτους του ναού είχαν υποστεί αλλοιώσεις .

- β) Εξωτερικά.

Κατά την αφαίρεση των εξωτερικών επιχρισμάτων του ναού, διαπιστώθηκαν σε αυτόν ρωγμές και ελαφρά αποδιοργάνωση. Οι τοίχοι είναι λιθόκτιστοι και συνδεδεμένοι με ισχυρό κονίαμα και για αυτό τον λόγο δεν παρατηρήθηκε καμία σοβαρή βλάβη σε αυτούς καθώς ενήργησε το σύστημα σενάζια από ξύλο.

- **Τόξα.**

Στα τόξα των κιονοστοιχιών παρατηρήθηκαν έντονες ρωγμές στο «κλείδωμα» της πέτρας.

- **Καμάρες.**

Στην καμάρα του κεντρικού κλίτους του ναού, παρατηρείται έντονη διαμήκη ρηγμάτωση και οι αγιογραφίες στην περιοχή έχουν κενά εξαιτίας της απώλειας κονιάματος τοπικά στο σημείο. Η βλάβη στην περιοχή της καμάρας δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια έντονης σεισμικής δόνησης.

Εικόνα 30 : Ρωγμή στο κεντρικό κλίτος του ναού, από την είσοδο του κυρίως ναού προς το Ιερό Βήμα. Κατά μήκος της αγιογραφίας του Παντοκράτορα.

- Εσωτερικοί τρούλοι και κιονοστοιχίες

Δεν παρατηρήθηκε καμία σοβαρή βλάβη ή ρωγμή στους εσωτερικούς τρούλους ή στις κιονοστοιχίες. Έχουν γίνει ανανεώσεις των χρωμάτων των αγιογραφιών σε αυτά τα σημεία.

- Οροφή

Η οροφή του ναού εξαιτίας της ιδιαίτερης κατασκευής της, ήταν ελαφρύτερη κατά πέντε τόνους, λιγότερο απ' ό, τι συνηθίζεται στις κατασκευές. Αυτό βοήθησε στο να μην προκληθούν επιπλέον προβλήματα στο σύνολο του οικοδομήματος του ναού.

- Στέγη.

Η στέγη στο σημείο του νάρθηκα και στον πρόναο έχει πάθει αρκετές φθορές εξαιτίας των ακραίων καιρικών συνθηκών και της φθοράς του χρόνου. Το σημείο των περαστών έμεινε άθικτο και πάνω σε αυτό έγινε εκ νέου η ξύλινη στέγη.

- Υπόστεγα.

Το νότιο υπόστεγο στηρίζεται σε ξύλινα υποστυλώματα νεότερης κατασκευής, τα οποία αντικατέστησαν τα παλαιότερα και φθαρμένα από το χρόνο υποστυλώματα (εικόνα31).

Εικόνα 31 : Το νότιο υπόστεγο της εκκλησίας των Ταξιαρχών.

4. Απόπειρα συγκριτικής παράθεσης

Οι τρίκλιτες Βασιλικές μεταβυζαντινής περιόδου, στον ελλαδικό χώρο συναντώνται με αρκετές παραλλαγές ως προς την εξωτερική και εσωτερική τους διακόσμηση και κατασκευή. Οι μέθοδοι και τα υλικά που χρησιμοποιούνταν για την ολοκλήρωση του ναού επηρεάζονταν από τον τόπο ανέγερσής τους, αλλά και τους μαστόρους που αναλάμβαναν τις εργασίες ολοκλήρωσης των ναών. Η αρχιτεκτονική τους ταυτότητα συνήθως ήταν κοινή, όταν ανήκαν στον ίδιο τύπο Βασιλικής.

Διαφορές παρατηρούνται στην ανατολική πλευρά των εκκλησιών με ορισμένες εκκλησίες να έχουν τρεις κόγχες, δυο κόγχες ή μία κόγχη που κοσμούνται με λιθανάγλυφα σχέδια. Επίσης, οι νάρθηκες φέρουν ορθογώνιο σχήμα και μερικές φορές χωρίζονται με εγκάρσια τόξα. Στις μεγάλες Βυζαντινές εκκλησίες της Ελλάδας χαρακτηριστικό γνώρισμα είναι τα υπερώα ή αλλιώς γυναικωνίτες. Ήταν πάνω από τα πλάγια κλίτη και τον νάρθηκα και είχαν ξύλινο φέροντα οργανισμό.

Τα κλίτη διαχωρίζονται από μαρμαρίνες κιονοστοιχίες οι οποίες δεν φτάνουν στο σημείο του Ιερού Βήματος αλλά βρίσκονται κοντά στο νάρθηκα. Επιπλέον, όλες οι Βασιλικές ήταν ξυλόστεγες και συνήθως δίρριχτες, καθώς το μεσαίο κλίτος ήταν υπερυψωμένο προσδίδοντας μια κλιμάκωση στη στέγη.

Με τον ίδιο κατασκευαστικό τρόπο που επικρατούσε στην υπόλοιπη Ελλάδα, ανεγέρθηκαν και οι ναοί στην περιοχή του όρους Πηλίου με μερικές μόνο διαφοροποιήσεις ως προς την αρχιτεκτονική εξαιτίας της τούρκικης κατοχής. Για τον λόγο αυτό εξωτερικά δεν είναι ορατοί οι τρούλοι και οι σκεπές είναι καλυμμένες από σχιστολιθικές πέτρες της περιοχής. Το ίδιο επικρατεί και στο χτίσιμο της τοιχοποιίας των ναών. Οι τοίχοι φτιαγμένοι

από πέτρες της περιοχής έχουν πάχος ίσο με 60-80 εκατοστά και τα ανοίγματα των παραθύρων γίνονται σε υψηλότερο σημείο. Στον εσωτερικό διάκοσμο, χρησιμοποιούνται κοινά σε όλους τους ναούς υλικά, όπως ξύλο φλαμουριάς που αφθονεί στο όρος του Πηλίου, έχει μεγάλες αντοχές στον χρόνο και σε έμπειρα χέρια γίνεται ένα εξαιρετικό έργο τέχνης και θαυμασμού.

Στο όρος του Πηλίου οι περισσότερες εκκλησίες που συναντάμε είναι μονόκλιτες ή τρίκλιτες βασιλικές και λίγα σταυροθόλια. Στην ηλιορεϊτική βυζαντινή αρχιτεκτονική διακρίνονται κυρίως τρεις τύποι εκκλησιών : οι μονόκλιτες ξυλόστεγες βασιλικές, οι τρίκλιτες ξυλόστεγες βασιλικές, και οι μονόκλιτες με θόλο.

Ωστόσο είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι κάθε ένας από τους τύπους αυτούς έχει αρκετές παραλλαγές. Μερικές από τις αιτίες αυτών των παραλλαγών είναι οι οικονομικές δυνατότητες των κτητόρων που επηρέαζαν τις διαστάσεις και τα υλικά που χρησιμοποιούνταν, η διαμόρφωση του εδάφους ειδικά αν ήταν σε κορυφή λόφου ή στο κέντρο μιας πλατείας, οι καιρικές συνθήκες που επικρατούσαν στην περιοχή, όπως η έντονη υγρασία και οι κατολισθήσεις. Επίσης, η θέση στην οποία βρίσκονταν οι εκκλησίες μέσα στο χωριό και η δυνατότητα πρόσβασης σε αυτές, καθόριζαν την κύρια όψη της εκκλησίας και την είσοδο της, καθώς ο προσανατολισμός του ναού είναι πάντοτε ο ίδιος. Τέλος, τον τρόπο και τον τόπο ανέγερσης των εκκλησιών επηρέαζε η εκάστοτε χρήση της εκκλησίας, αν ήταν δηλαδή καθολικό μοναστηριού, ξωκλήσι ή κεντρική εκκλησία χωριού.

Παρατηρούμε ότι, οι μονόκλιτες ξυλόστεγες βασιλικές είναι συνήθως ξωκλήσια μικρών διαστάσεων, με δίρριχτη σκεπή από *προπανιώτικες* πλάκες, δηλαδή σχιστολιθικές πλάκες της περιοχής του Πηλίου. Κάποια ξωκλήσια, έχουν μια ημικυκλική κόγχη στον ανατολικό τοίχο (**εικόνα 32**),

όπως η Μεταμόρφωση του Σωτήρος στη Ζαγορά, πιο σπάνια συναντώνται τρεις κόγχες όπως στον Άγιο Ιωάννη της Μακρυνίτσας, ενώ μερικά άλλα ξωκλήσια δεν έχουν καθόλου ανατολική κόγχη όπως η Αγία Άννα Ανεμούτσας. Οι περισσότερες μονόκλιτες βασιλικές στο Πήλιο έχουν στη δυτική πλευρά ξύλινο υπόστεγο σκεπασμένο με πέτρα και στο εσωτερικό τους δεν έχουν ιδιαίτερο ζωγραφικό και γλυπτικό διάκοσμο⁴.

Εικόνα 32 : Η Εκκλησία της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος με μια κόγχη. Φωτογραφία από pelion.com.gr

Οι τρίκλιτες βασιλικές του Πηλίου, παρατηρούμε ότι έχουν ίδια εξωτερικά και εσωτερικά στοιχεία με την εκκλησία των Παμμεγίστων Ταξιαρχών στις Μηλιές του Πηλίου. Εξωτερικά δεν διακρίνονται για τρίκλιτες, καθώς η στέγη τους είναι δίρριχτη σαν αυτή των μονόκλιτων εκκλησιών καλύπτοντας με αυτό τον τρόπο και τα τρία κλίτη τους. Το μεσαίο κλίτος των τρίκλιτων εκκλησιών είναι πάντοτε ψηλότερο και φαρδύτερο από τα δύο πλάγια κλίτη. Σε μερικές εκκλησίες η οροφή τους συναντάται επίπεδη με ξυλόγλυπτο ταβάνι, όπως η εκκλησία του Αγίου Αθανασίου και του Αγίου Γεωργίου Νηλείας και σε κάποιες άλλες καμαρωτή με μπαγδατί και με γύψινες διακοσμήσεις όπως στον Άγιο Γεώργιο στη Μακρυνίτσα.

⁴ Πηγή: Κίτσου Α.Μακρή: "Καπετάν Στέργιος Μπασδεκής και ο γλυπτής Μίλιος" Βόλος-Αθήνα 1955

Ο διαχωρισμός στην τρίκλιτη βασιλική γίνεται με δύο σειρές κιονοστοιχιών με χτιστές κολώνες ανά δύο ή τρεις ή τέσσερις, οι οποίες συνδέονται με τοξοστοιχίες και ξύλινους δοκούς. Αρκετές φορές στο ταβάνι υπάρχουν μικροί θόλοι ή φουρνικά με τσατμά⁵, πού δε φαίνονται εξωτερικά όπως συμβαίνει στην Αγία Παρασκευή, στον Άγιο Νικόλαο στη Ζαγορά και στην εκκλησία των Ταξιαρχών στις Μηλιές. Ο λόγος για τον οποίο σε όλο το όρος του Πηλίου οι τρούλοι των ναών δεν ήταν αντιληπτοί εξωτερικά ήταν επειδή οι Τούρκοι απαγόρευαν κάθε είδους χριστιανική λατρεία (εικόνα 33).

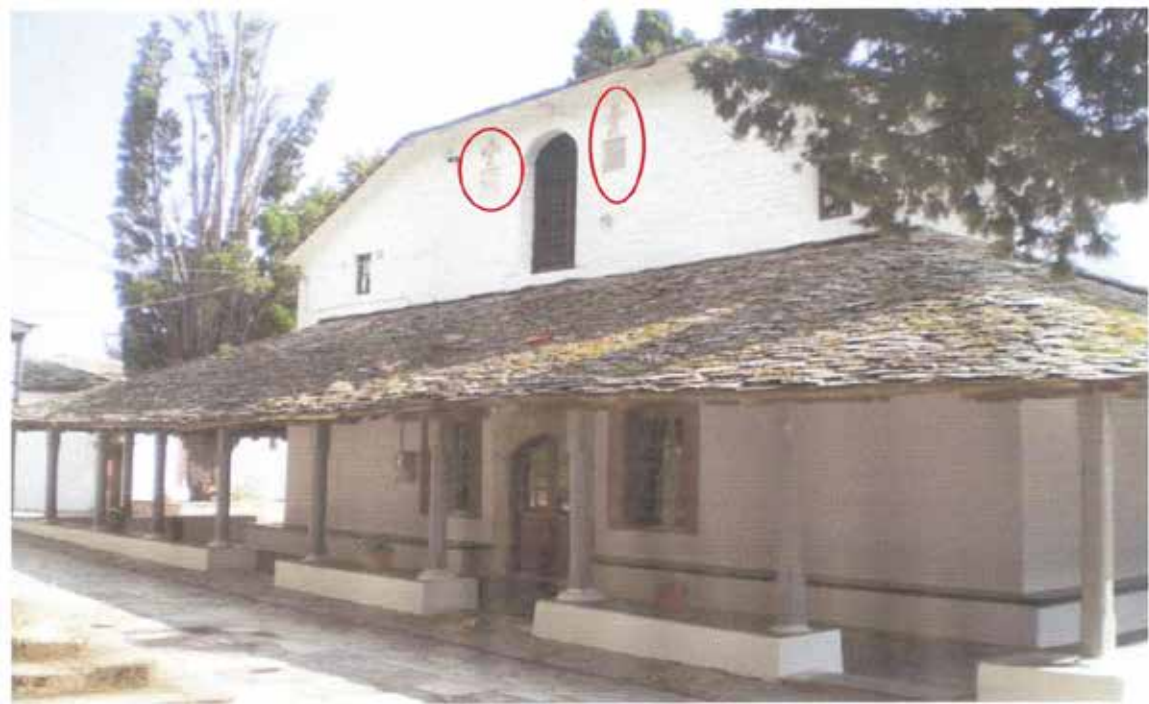

Εικόνα 33 : Η εκκλησία του Αγίου Νικολάου στη Ζαγορά. Δεν διακρίνονται οι τρούλοι. Φωτογραφία από pelion.com.gr

Ο τρόπος κατασκευής των τρίκλιτων βασιλικών εκκλησιών στο όρος του Πηλίου, είναι κοινός και αυτό καταδεικνύεται από τα παρόμοια εξωτερικά και εσωτερικά στοιχεία των ναών. Κάποια από τα εξωτερικά χαρακτηριστικά είναι, οι λιθανάγλυφες επιγραφές εντοιχισμένες πάνω από τη στέγη του νάρθηκα άλλες φορές εκατέρωθεν των αγιογραφιών και άλλες εκατέρωθεν παραθύρου (εικόνα 34), αναγράφοντας το έτος ανέγερσης του ναού και τους

⁵ Πηγή: Κίτσου Α.Μακρή: "Καπετάν Στέργιος Μπασδεκής και ο γλυπτής Μίλιος" Βόλος-Αθήνα 1955

μαστόρους που επιμελήθηκαν το έργο αυτό. Επίσης, τα παράθυρα της νότιας και βόρειας πλευράς των εκκλησιών είναι μικρών διαστάσεων και χτισμένα σε τέτοιο σημείο όπου καθιστά αδύνατη την θέαση του εσωτερικού. Στην ανατολική πλευρά σε μερικές εκκλησίες υπάρχουν τρεις κόγχες, με την κεντρική να προεξέχει περισσότερο από τις δύο εκατέρωθεν αυτής, άλλοτε πετρόχτιστες ασοβάτιστες και σπανιότερα σοβατισμένες με διακοσμητικά ανάγλυφα (τα οποία στο ναό των Ταξιαρχών στις Μηλιές, απουσιάζουν για ανεξήγητο λόγο), και άλλοτε ισοδυναμικά αρμολογημένη όπως στην Αγία Παρασκευή στη Ζαγορά (**εικόνα 35**).

Εικόνα 34 : Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου όπου διακρίνονται μέσα στους κόκκινους κύκλους οι λιθανάγλυφες επιγραφές.

Εικόνα 35 : Η εκκλησία της Αγίας Παρασκευής στη Ζαγορά με διακοσμητικά ανάγλυφα. **Φωτογραφία** από pelion.com.gr

Επιπροσθέτως, τα υπόστεγα βρίσκονται κυρίως στη νότια πλευρά και καταλήγουν τις περισσότερες φορές ανατολικά σε παρεκκλήσια. Καλύπτονται από πλάκες της περιοχής στηριζόμενες είτε σε ξύλινα υποστυλώματα, όπως στην Αγία Κυριακή στη Ζαγορά (**εικόνα 36**) είτε σε κολώνες χτιστές ή μαρμάρινες όπως στους Αγίους Αναργύρους στη Πορταριά και στον Άγιο Γεώργιο στο χωριό Άγιος Γεώργιος στη Νηλεία.

Εικόνα 36 : Η εκκλησία της Αγίας Κυριακής. **Φωτογραφία** από pelion.com.gr

Στο εσωτερικό των ναών, ο διάκοσμος των τρίκλιτων βασιλικών είναι ιδιαίτερης καλλιτεχνικής σημασίας και θαυμασμού, καθώς το ξυλόγλυπτο τέμπλο αυτών είναι περίτεχνο και κατασκευασμένο με μεγάλη προσοχή και αφοσίωση. Στις περισσότερες εκκλησίες του Πηλίου το τέμπλο είναι καλυμμένο με φύλλα χρυσού και το κοινό τους σημείο είναι η σκαλισμένη άμπελος Κυρίου σε όλη την επιφάνεια του τέμπλου και ανάμεσα στις εικόνες που το κοσμούν (**εικόνα 37**). Αυτό που παρατηρείται στο ναό της Αγίας Κυριακής στον Κισσό, είναι ότι μπροστά στο τέμπλο βρίσκονται δύο μανουάλια παρόμοια με αυτά του ναού των Ταξιαρχών στις Μηλιές.

Εικόνα 37 : Αγία Μαρίνα Κισσός Πηλίου. Φωτογραφία από [Agia Marina-kissos.com](http://AgiaMarina-kissos.com)

Εικόνα 38 : Αναπαράσταση από το ξυλόγλυπτο τέμπλο της Αγίας Μαρίνας στον Κισσό. Φωτογραφία από [Agia Marina-kissos.com](http://AgiaMarina-kissos.com)

Εικόνα 39: Αναπαράσταση από το τέμπλο των Παμμεγίστων Ταξιαρχών στις Μηλιές.

Οι περισσότερες τρίκλιτες βασιλικές εκκλησίες στο Πήλιο έχουν γυναικωνίτη στον κυρίως ναό που καταλαμβάνει τη δυτική πλευρά και μέρος από τη νότια και βορεινή πλευρά και στηρίζεται στους εξωτερικούς τοίχους και σε τέσσερις ή έξι από τις κολώνες σε σχήμα «Π». Οι γυναίκες δεν πήγαιναν μόνο στο γυναικωνίτη αλλά και στο αριστερό πλάγιο κλίτος. Σε αντίθεση με τα παραπάνω, η εκκλησία των Ταξιαρχών στις Μηλιές δεν διέθετε στο εσωτερικό της γυναικωνίτη και τον ρόλο αυτού είχε ο νάρθηκας, από τα παράθυρα του οποίου είχαν τη δυνατότητα οι γυναίκες να παρακολουθούν την λειτουργία.

Η ανέγερση των ναών του Πηλίου έγινε από ηπειρώτες μαστόρους κατά τις ίδιες χρονικές περιόδους αλλά και νωρίτερα. Ο τρόπος κατασκευής τους ήταν ιδιαίτερος καθώς εφήρμοζαν την τεχνική των ηπειρώτικων γεφυριών στα τόξα, στις καμάρες, στους τοίχους ακόμα και στα θεμέλια των εκκλησιών, αφήνοντας έτσι σημαντικά θρησκευτικά μνημεία με μοναδική τεχνοτροπία τα οποία μένουν αναλλοίωτα στο πέρασμα των αιώνων.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μελετώντας την γενικότερη ιστορία του ναού και τα ειδικότερα στοιχεία της κατασκευής του συμπεραίνουμε τα εξής:

Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, ο ναός των Παμμεγίστων Ταξιαρχών κατασκευάστηκε με τέτοιο τρόπο εξωτερικά ώστε να δίνεται η αίσθηση σπιτιού και όχι χώρου λατρείας. Οι τρούλοι δεν φαίνονται εξωτερικά, η σκεπή καλύπτεται με πλάκες και πάνω από τη στέγη του νάρθηκα και της νότιας στοάς υπάρχουν μικρά παράθυρα, ώστε να μην φαίνεται το εσωτερικό της εκκλησίας. Πλέον, δεν χρειάζεται να καταφύγουμε σε παρόμοιες τεχνικές. Σήμερα οι ναοί κατασκευάζονται έχοντας εξωτερικά γνωρίσματα, όπως κωδωνοστάσιο και σταυρό, που υποδηλώνουν την ύπαρξή τους.

Οι ηπειρώτες μάστορες του ναού κατάφεραν να συνδυάσουν την "πρωτότυπη" δομική τεχνική με την οικοδομική αρτιότητα. Για την κατασκευή του ναού των Παμμεγίστων Ταξιαρχών, για την βελτίωση της ακουστικής του χώρου και για τη στεγανότητα χρησιμοποιήθηκαν απλά δομικά υλικά που είχαν στη διάθεσή τους οι μάστορες της εποχής, το αποτέλεσμα ωστόσο ήταν μοναδικό. Σήμερα, υπάρχει μεγαλύτερη ποικιλία σε υλικά που χρησιμοποιούνται για την κατασκευή και για τη μόνωση ενός ναού και συνδυάζουν την εφαρμογή σε μικρό χρονικό διάστημα με την αντοχή σε βάθος χρόνου.

Τέλος, εκείνο που συμπεραίνουμε είναι ότι η κατασκευή του ναού εξωτερικά είναι περισσότερο επηρεασμένη από την Ελληνική αρχιτεκτονική που χρησιμοποιεί τις ευθείες και σπάνια τις καμπύλες για την κατασκευή των μνημείων, σε αντίθεση με τη Ρωμαϊκή που προτιμά τα καμπυλόγραμμα αρχιτεκτονικά στοιχεία όπως αψίδα, καμάρα, σφαιρικός θόλος.

Η σημασία του ναού για την περιοχή είναι μεγάλη από άποψη ιστορική και θρησκευτική-κατασκευαστική, γιατί αποτυπώνει τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, αλλά και το δομικό-τεχνικό σύστημα της εποχής. Είναι ένα μνημείο που έχει περάσει στους αιώνες χωρίς ιδιαίτερες φθορές

διατηρώντας την ιστορία του αναλλοίωτη. Η μελέτη αυτού του ναού, μας έδωσε την ευκαιρία να γνωρίσουμε μια εποχή όπου μέσα από τις δυσκολίες των κοινωνικών και πολιτιστικών συνθηκών κατάφερε να αναδείξει έναν διαφορετικό κατασκευαστικό τρόπο με ιδιαίτερη ταπεινότητα και σεβασμό στις θρησκευτικές μας παραδόσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΘ. ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ, «Ο ναός των Ταξιαρχών στις Μηλιές του Πηλίου», Μηλιές 2009.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Β. ΑΝΤΟΥΡΑΚΗΣ, «Χριστιανική αρχαιολογία και επιγραφική» Τόμος πρώτος : Τεύχη Α' και Β' , Αρχιτεκτονική και Επιγραφική, Έβδομη Έκδοση.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΚΑΡΑΜΠΑΤΖΑΚΗΣ, Αρχιτέκτων μηχανικός Α.Π.Θ. Σύμβουλος ακουστικής, ερευνητής. «ΧΑΛΚΟΣ ΗΧΩΝ» «Αρχαιολογική Ακουστική»

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΖΑΦΡΑΝΑΣ, Ηλεκτρολόγος μηχανικός, ΒEng, MBA,ερευνητής. «ΧΑΛΚΟΣ ΗΧΩΝ» «Αρχαιολογική Ακουστική»

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΡΑΔΕΔΟΣ, Αρχιτέκτων μηχανικός, Αρχαιολόγος, αν. καθηγητής Τμήματος Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ. «ΧΑΛΚΟΣ ΗΧΩΝ» «Αρχαιολογική Ακουστική»

ΤΟ ΒΗΜΑ, 17/08/2008 Σελ: Η03 Κωδικός άρθρου : Β15437Η031 ID : 296430 (Α.ΓΑΛΔΑΔΑΣ)

ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ

www.monumenta.org Α.ΠΕΤΡΩΝΩΤΗΣ 2000 Ηπειρώτικα γεφύρια

www.milies.org.gr.

www.zagoraview.gr

www.pelion.com.gr

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

- Εικόνα 1:** Φωτογραφία όρους Πηλίου
- Εικόνα 2:** Σημαία επανάστασης
- Εικόνα 3:** Κάτοψη του ναού των Ταξιαρχών και της γύρω περιοχής στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Σχέδιο Μαρίας Κρητικού. **Πηγή:** Νικόλας Παπαθεοδώρου. «Ο ναός των Ταξιαρχών στις Μηλιές του Πηλίου, Μηλιές 2009.
- Εικόνα 4:** Μαρμάρινη επιγραφή στη δυτική πλευρά του ναού, πάνω από τη στέγη του νάρθηκα. Διακρίνεται στο πάνω αριστερό μέρος της εικόνας.
- Εικόνα 5:** Αρχαιολογικό δελτίο 44 (1989) -Χρονικά
- Εικόνα 6:** Τεχνική έκθεση επιβλέποντος μηχανικού
- Εικόνα 7:**Επιγραφή με το έτος ανακαίνισης του ναού
- Εικόνα 8:** Επιγραφή με το έτος ανακαίνισης του ναού
- Εικόνα 9:** Επιγραφή με το έτος ανακαίνισης του ναού
- Εικόνα 10:** Κάτοψη ναού. . Βιβλίο Νικολάου Παπαθεοδώρου "Ο ναός των Ταξιαρχών στις Μηλιές του Πηλίου", Μηλιές 2009. (Σελίδα 60)
- Εικόνα 11:** Η Βόρεια άποψη του ναού
- Εικόνα 12:** Εσωτερική άποψη του ναού
- Εικόνα 13:** Τα τρία κλίτη του ναού. **Φωτογραφία** Ν. ΒΑΒΑΝΕΛΛΟΣ
- Εικόνα 14:** Ο εσωτερικός τρούλος στη νότια πλευρά του ναού
- Εικόνα 15:** Η οπή στη βάση του πιθαριού
- Εικόνα 16:**Ο τρούλος του αριστερού κλίτους του ναού
- Εικόνα 17:**Πιθάρι
- Εικόνα 18:** Το κεντρικό πηγάδι μπροστά από τον Δεσποτικό Θρόνο
- Εικόνα 19:**Το δάπεδο του ναού
- Εικόνα 20:** Η Βορειοδυτική πλευρά της εκκλησίας των Ταξιαρχών
- Εικόνα 21:** Η Νότια στοά του ναού που στεγάζει το παρεκκλήσι της Αγίας Ματρώνας
- Εικόνα 22:**Η Ανατολική πλευρά του ναού **Βιβλίο:** Νικολάου Παπαθεοδώρου "Ο ναός των Ταξιαρχών στις Μηλιές του Πηλίου", Μηλιές 2009 (Σελίδα : 33)
- Εικόνα 23:** Το ξυλόγλυπτο τέμπλο
- Εικόνα 24:** Οι ξύλινοι δοκοί στο μεσαίο κλίτος
- Εικόνα 25:** : Ο Άγιος Σισώης
- Εικόνα 26:** : Ο Άγιος Χριστόφορος
- Εικόνα 27:** Το αριστερό μανουάλι
- Εικόνα 28:** Ο άμβωνας
- Εικόνα 29:** Ο περιβάλλων χώρος του ναού

Εικόνα 30: : Η ρωγή στο κεντρικό κλίτος του ναού

Εικόνα 31: Το νότιο υπόστεγο της εκκλησίας των Ταξιαρχών.

Εικόνα 32: Η Εκκλησία της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος με μια κόγχη.
Φωτογραφία από pelion.com.gr

Εικόνα 33: Η εκκλησία του Αγίου Νικολάου στη Ζαγορά. Φωτογραφία από pelion.com.gr

Εικόνα 34: : Η εκκλησία του Αγίου Γεωργίου όπου διακρίνονται μέσα στους κόκκινους κύκλους οι λιθανάγλυφες επιγραφές

Εικόνα 35: Η εκκλησία της Αγίας Παρασκευής στη Ζαγορά με διακοσμητικά ανάγλυφα. Φωτογραφία από pelion.com.gr

Εικόνα 36: Η εκκλησία της Αγίας Κυριακής. Φωτογραφία από pelion.com.gr

Εικόνα 37: Αγία Μαρίνα Κισσός Πηλίου **Φωτογραφία** από [Agia Marina-kissos.com](http://Agia-Marina-kissos.com)

Εικόνα 38: Αναπαράσταση από το ξυλόγλυπτο τέμπλο της Αγίας Μαρίνας στον Κισσό **Φωτογραφία** από [Agia Marina-kissos.com](http://Agia-Marina-kissos.com)

Εικόνα 39: Αναπαράσταση από το τέμπλο των Παμμεγίστων Ταξιαρχών στις Μηλιές